

ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
Ik oankār sat nām kartā purakh nīrbhāo nīrvair akāl mūrati ajūnī saibhān gur parsād.

THE SIKH BULLETIN

www.sikhbulletin.com

editor@sikhbulletin.com

Volume 25 Number 2

Published by: Hardev Singh Shergill

5135 Wisteria Drive, Oceanside, CA 92056 USA Tel: (760) 295-0073

In This Issue / ਤਤਕਰਾ

Editorial.....1

Shabd Vichar: ਜਿਸ ਹੀ ਕੀ ਸਿਰਕਾਰ ਹੈ Jis Hi Ki Sirkar Hai
Karminder Singh, PhD (Boston) 4

Sikhi and Environmental Protection
Jogishwar Singh, PhD. 9

Vaheguru
Karminder Singh, PhD (Boston).....12

Sakhi Analysis: Sri Chand Dies at 160 years Old and Walks into Heaven
Karminder Singh Dhillon, PhD.....19

Gurbani Verse Analysis: ਵੇਦਾ ਮਹਿ ਨਾਮੁ ਉਤਮੁ Veda(n) Meh Naam Uttam
Karminder Singh Dhillon, PhD.....20

Use of the word ‘Creator’ to define God in Sikhi. Gurnam Singh Daffu.....22

Use of the word ‘Creator’ to define God in Sikhi: A Response.
Karminder Singh, PhD.....27

Truthful Living – A Gurbani Perspective
Dr. Devinder Pal Singh 29

ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 32

ਆਵਾ ਰਾਉਣ ਐਡਵੋਕੇਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ 45

Note to Contributors.....49

www.sikhbulletin.com
www.sikhivicharforum.org

Editor in Chief: Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston), Kuala Lumpur
Punjabi Editor: Gyani Jarnail Singh Arshi (Malaysia)
Editors: Moninder Singh (India), Harpreet Kaur (New Zealand)
Technical Lead: Amrinder Singh Sandhu (USA)

Editorial

The Nattak of Democracy in Punjab.

The 20th of February 2022 was a day that changed the political landscape of Punjab’s politics. The two powerful and long standing parties that took turns ruling Punjab for as long as one can remember – The Akali Dal and Congress – and their traditional allies – were trashed by the people in a way unheard of. The once powerful Akalis and Congress were decimated – leaving them with 4 and 18 seats respectively within the 117-member Assembly. The new kid on the block – Aam Admi Party (AAP) led by Bhagwant Singh Maan won a thumping 78% of the seats – securing 92 seats.

In any other democracy, life would have gone on with a sense of normalcy that can be surely accorded by a party that has a comfortable 4/5ths majority. But not in Punjab. The losers that are the Akalis were not happy that they had only won 4 seats and that all their leaders had lost. Most importantly, they were not prepared to wait another 5 years to try their luck again. They believed that ruling the Sikh-majority Punjab was their God-given right and theirs alone and that they had to do something to reverse their fate.

Doing something obviously meant doing what they had mastered for decades and become instinctively good at – morchas, dharnas, agitations, mass protests or anything that meant calling on Sikhs to take to the streets to demand whatever the Akalis wanted for themselves – naked power in the name of the Panth and Sikhi. They were masters at wrapping their power designs around the false flags of Sikh dignity, Sikh demands, Sikh rights, Punjab’s Interests, Discrimination, and what have you. Sometimes it worked, and sometimes it backfired. But the Akalis knew of no other way – even if their ways took a toll on Punjab’s wellbeing and the State’s stability; and came with a heavy price on those who heeded their calls for morchas and dharnas and ended up in jails or hospitals.

The “taking to the streets politics” of the Akalis also came with a heavy price to the state’s fiscal and developmental health. Funds meant for the development, health and education sectors etc got diverted to restoring law and order. The confidence level of investors plummeted - fresh investment did not want to come in, and existing investors started to relocate to other peaceful states. The outcome is for all to see - the accumulated debt owed by Punjab to the centre at end of 2022 stood at Rs 3.3 thousand crore, and virtually every Sikh youth is lined up outside the gates of a ‘Foreign Visa Agent.’

But the Akalis do not know anything other than ugly politics. So why would they try anything different to bring down the government of Bhagwant Maan? So what if there wasn’t anything to protest about, to do a morcha against, or rally people into the streets? The Akalis – with the help of their beneficiary groups across Punjab would create that pretext, generate that ruse, manufacture the ploy, and then point to their self-created stunt and demand that the people of Punjab take to the streets to demand that the AAP government resign on account of that subterfuge.

This is where Amritpal Singh came in. It is difficult to perceive that a previously unknown individual leading an equally unknown mosquito party can do all that he managed to in a short span of time – rally support on the claim that he was a reincarnate of Bhindranwala, lead thousands to attack the Ajnala Police Station to free his jailed comrades, and declare himself as the defacto leader of Sikhs and call for a separate state – without the support of the major established powers of Punjab. That the dera of Bhindranwala embraced and threw their support behind him, that the Akalis came out in full force to condemn the Maan government for their inability to prevent the disturbance that was Amritpal, that the Akaal Takhat came out in support of him, and that he had managed to stage a drama of escape, eluding arrest and then staging his surrender - all point to the fact that Amritpal was not acting alone in the disorder that he and his Vaheer was bent on creating.

When The Akal Takhat Gets Politicized.

The Jathedar of Akal Takhat issued a statement with a list of demands to the Maan government and instructions to Sikhs in Punjab. He called for the release of “our youth in 24 hours and the abandonment of NSA.” He called on SGPC and Delhi Committee to file court cases against those who damaged police cars, and against TV channels who spread anti-Sikh hatred. He called on the government to lift all media restrictions, and for He called on Sikhs to fly the Khalsa Flag on their homes. He announced that the AT would arrange a Vaheer.

CM Maan in his response hammered home the point of politicization. He wrote: Jathedar Sri Akal Takat ji. Everyone knows that you and SGPC are mouth pieces of the Badals. Look at the past to see how Jathedars were used by the Badals to serve their own ends. Would have been better had you issued an ultimatum during the episode of the Missing Saroops and Disrespectful Incidences of the SGGs and not to instigate the happily residing residents of Punjab.

He issued a statement that was carried by the local newspapers. One such report reads: “The decision on who is innocent or guilty will be made by the law and courts of the country. The government will not change its decisions based on the call by a Gurdwara Sahib Granthi. The laws of the country are the same for all and no one has the right to interfere in the workings of the government. Those who do so will be severely dealt with. Punjab is part of India, and action will be taken against any person, be it Amritpal or anyone else them who indulges in talk to secede the state from India. If the Jathedar of AT were to give statements against the interest of India, then lawful action can be taken against him.”

The CM has exposed the fact that the strategies of the AT - Vaheer and flag especially - are meant to rile up Punjab to bring down his government at the behest of the Badals who cannot wait for the next cycle of elections

to get back in power. The Badals were expecting the AT to continue where Amritpal left off. Politics will always be politics - but at the end of the day, what matters is that the position of the AT has gone down yet another notch. For whatever it is worth, the Jathedar did respond: "Bhagwant Maan ji. I represent the Sikhs just as you do Punjab. I have a right to speak on behalf of the innocent youth of my community as much as the responsibility. You have rightly said that innocent religious people often get used by politicians, but I am fully aware in this regard. But you need to pay attention that in the process of making political hay, politicians such as you don't get used by politicians by turning Punjab into a cauldron of fire. Let's discuss politics later. First let's come together to save Punjab, return innocent jailed youth to their mothers awaiting them in their homes and get their blessings."

The fact remains that asking Sikhs to fly a flag that is not the legal flag of India and not the Nishan of the Khalsa is wrong, illegal, and anti-nationalistic. Most of all - it is an un-necessary and unwise call. What can possibly be achieved from such a call other than proving fodder to the anti-Sikh elements who will say "see, these are the seeds of separatist tendencies being planted by AT." Instead of de-escalating the situation - such a call is adding fuel.

As for calling the Vaheer to be initiated from AT - this is clearly political as the AT is allowing itself to be used by all the Anti AAP and Maan groups - the Badals, Dhummas and BJP. The Vaheer has no purpose other than attempting to show that large swaths of people are anti AAP and Bhagwant Maan government. A Vaheer getting out of hand and out of control is a real possibility - with or without provocateur agents. The Vaheer was the root of the problem with Amritpal. And now AT wants to take over this law and disorder movement?

If the AT goes ahead with the above 2 *hukms* - the outcome will be 1) a worsened law and order situation caused by the Vaheer and 2) More arrests. The police will be arresting those who fly the flag on charges of activities against the state or other related offenses.

One does not have to be a rocket scientist to know that these are the two issues the anti-Sikh media is going to harp on.

How a meeting called to resolve the Sikh Panth's most pressing challenge of the day succeeds in coming up with a list of shaky resolutions within a couple of hours can only happen if (a) the list of resolutions were prepared by some other party and handed over to the AT Jathedar to read out; (b) the job description of the invited attendees is to let out Jaikaras at the end of every sentence and (c) there was no debate, discussion, deliberation on the resolutions with the exception of speeches by some invited speakers.

The most telling sign was that the Jathedar did not have his heart and soul into the resolutions. He did not even understand them. For example, when demanding that the social media accounts of Sikh youth be restored in 24 hours, he said "new ones will be set up if they are not."

It is obvious the resolutions were drafted by the Badals. They want their social media accounts restored. They are interested in freeing Amritpal's gang. And the *Vaheer* is a Badal vehicle to rile up Sikhs, cause disorder and bring down the government. The Badals want the AT to call for and lead the *Vaheer* in order to continue where Amritpal left off.

The duly elected government of Punjab under CM Maan should be allowed to serve its full term – even if only to honor the decision of the people of Punjab to put this government in power. The Akalis, Badals, Congress and BJP must wait till the next elections to see if the people want to give them a chance again or re-elect the AAM government. All acts to destabilize the state government must be stopped by the authorities. The *Nattak* of Democracy in Punjab must end.

Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston)
Editor in Chief

Shabd Vichar

ਜਿਸ ਹੀ ਕੀ ਸਿਰਕਾਰ ਹੈ

*Jis Hi Ki Sirkar Hai*Karminder Singh, PhD (Boston).
dhillon99@gmail.com

This Shabd is composed by Guru Amardas in Sri Rag and is recorded on page 27 of the SGGGS.

ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੩ ਘਰੁ ੧ ॥ *Sri Rag Mehla 3 Ghar 1.*ਜਿਸ ਹੀ ਕੀ ਸਿਰਕਾਰ ਹੈ ਤਿਸ ਹੀ ਕਾ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ *Jis Hi Ki Sirkar Hai Tis He Ka Sabh Koye.*

Jis Hi – Whose, whom, one. **Ki** – Of. **Sirkar** – 1. Govern, rule, authority. 2. Duty, obligations, responsibility, onus. **Hai** – Is. **Tis** – That. **Ka** – Of. **Sabh Koye** – Lit. Every one, everything. Metap. Entirety of creation.

The Entirety of Creation Is of the One Whose Onus It Is.

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਾਰ ਕਮਾਵਣੀ ਸਚੁ ਘਟਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ ॥ *Gurmukh Kar Kmv-nne Sach Ghat Pargat Hoey.*

Gurmukh - With *sihari*. Lit. ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖ ਵਿਚੋਂ *Guru day mukh vicho(n)* - from within the Guru's command; spirituality of *shabd*. **Kar Kmv-nne** – Perform, undertake, earn. **Sach** - From Sanskrit Sayta, in Perpetual Existence, the Creator. **Ghat** – Within. **Pargat** – Visible, evident. **Hoey** – Becomes.

Within Such Onus, The Creator Becomes Evident Within Me Upon Undertaking the Spirituality of the Shabd.

ਅੰਤਰਿ ਜਿਸ ਕੈ ਸਚੁ ਵਸੈ ਸਚੇ ਸਚੀ ਸੋਇ ॥ *Antar Jis Kaiy Sach Vsa iy Schay Schee Soey.*

Antar – Within. **Jis Kaiy** – Whose, whom. **Sach** - From Sanskrit Sayta, in Perpetual Existence, the Creator. **Vsa iy** – Lit. Comes to reside. Sp. Realization. **Schay** – Of the Creator, pertaining to the Creator; Creator-like. **Schee** – Lit. Real, actual. Sp. Ultimate. **Soey** – Praise, glory.

The Ultimate Glory of Whomsoever Comes to Realize the Creator Within Is to Become Creator-Like.

ਸਚਿ ਮਿਲੇ ਸੇ ਨ ਵਿਛੁੜਹਿ ਤਿਨ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸਾ ਹੋਇ ॥ ੧ ॥

Sach Milay Say Na Vichrreh Tin Nij Ghar Vasa Hoey.

Sach - From Sanskrit Sayta, in Perpetual Existence, the Creator. **Milay** – Lit. Meet. Sp. Realize. **Say** – Those. **Na Vichrreh** – Lit. Not lost, not separated. Metap. Permanent. **Tin** – They, their. **Nij Ghar** – Within the conscience. **Vasa Hoey** – Come to reside, dwell.

The Glory of Those Who Realize the Creator Within Is Permanent; The Creator Has Come to Reside Within Their Conscience.

ਮੇਰੇ ਰਾਮ ਮੈਂ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਸਤਗੁਰੁ ਸਚੁ ਪ੍ਰਭੁ ਨਿਰਮਲਾ ਸਬਦਿ ਮਿਲਾਵਾ ਹੋਇ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ *Mayray Ram Mei(n) Har Ben Avar Na Koey. Satgur Sach Prabh Nirmla Shabd Milava Hoey. Rahao.*

Mayray – My, mine. **Ram** – Creator. **Mei(n)** – I. **Har** – Omnipresent Creator. **Ben** – Sans. **Avar** – Other. **Na Koey** – None. **Satgur** – Sat + Gur. Creator-connecting Guru *shabd*. **Sach** – From Sanskrit Sayta, in Perpetual Existence, the Creator. **Prabh** – Lord, master. **Nirmla** – Lit. Free from contamination. Pure, divine. **Shabd** – With *sihari*. Messages within the *shabd*. **Milava** – Lit. Meet. Sp. Realize. **Hoey** – Become.

O My Creator, I Have None Other Than You, Omnipresent Creator. The Creator-Connecting Guru, And The Divine Lord Creator Are Realized When I Become the Messages Within the *Shabd*.

ਸਬਦਿ ਮਿਲੈ ਸੇ ਮਿਲਿ ਰਹੈ ਜਿਸ ਨਉ ਆਪੇ ਲਏ ਮਿਲਾਇ ॥
Shabd Milaiy So Mil Rhaey Jis Nao Apey Lyey Milaye.

Shabd – With *sihari*. Messages within the *shabd*. **Milaiy** – Lit. Meet, union. Sp. Realize. **So** – That (Creator). **Mil Rhaey** – Become realized. **Jis Nao** – For those, for which. **Apey** – Self. **Lyey Milaye** – Cause to become realized, bring about a realization.

Realizing The Messages Within the *Shabd* Is to Become Realized of the Creator; For Which One's Self Must Bring About This Realization.

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਕੇ ਨਾ ਮਿਲੈ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਆਵੈ ਜਾਇ ॥ *Dujaiy Bhaye Ko Na Milaiy Fir Fir Avaiy Jaye.*

Dujaiy – Lit. Second. Sp. Other than one. **Bhaye** – Principle, belief. Meaning derived from ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੧ ॥ ਮੇਰੀ ਸਖੀ ਸਹੇਲੀ ਸੁਨਹੁ ਭਾਇ ॥ ਮੇਰਾ ਪਿਰੁ ਰੀਸਾਲੁ ਸੰਗਿ ਸਾਇ ॥ *Mayri Skhee Sheyli Sunho Bhaye. Meyra Pir Risaly Sang Saye.* SGGS 1169. **Ko Na** – No one, none. **Milaiy** – Lit. Meet, union. Sp. Realize. **Fir Fir** – Cyclic, repeatedly. **Avaiy Jaye** – Lit. Come and go. Metaph. Life and death. Sp. Spiritual life and spiritual death.

None Who Subscribe to A Principle Other Than This (The Self Must Bring About Realization) Have Realized; They Suffer the Cycles of Spiritual Life and Death.

ਸਭ ਮਹਿ ਇਕੁ ਵਰਤਦਾ ਏਕੇ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ ॥ *Sabh Meh Ek Vartda Eyko Raheya Smaye.*

Sabh Meh – Within all. **Ek** – One. **Vartda** – Operates, functions. **Eyko** – The same one. **Raheya** – Remain. **Smaye** – Lit. Absorbed, imbued, imbibed, permeate, pervade, inculcate, instill.

The One Creator Operates Within All, The Same Creator Remains Permeated Within Creation.

ਜਿਸ ਨਉ ਆਪਿ ਦਇਆਲੁ ਹੋਇ ਸੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ ॥ ੨ ॥
Jis Nao Aap Dyal Hoey So Gurmukh Nam Smaye.

Jis Nao – For those, for which. **Aap** – Self. **Dyal Hoey** – Become compassionate, have compassion. **So** – Those. **Gurmukh** – With *sihari*. Lit. ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖ ਵਿਚੋਂ *Guru day mukh vicho(n)* – from within the Guru's command; spirituality of *shabd*. **Nam** – Divine command, *Hukm*. **Smaye** – Lit. Absorbed, imbued, imbibed, permeate, pervade, inculcate, instill.

This *Hukm* Is Imbued Through the Spirituality of the *Shabd* for One Who Has Compassion for One's Self.

ਪੜਿ ਪੜਿ ਪੰਡਿਤ ਜੋਤਕੀ ਵਾਦ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰੁ || Parrh Parrh Pandit Jotkee Vaad Kreh Bichar.

Parrh Parrh – Repeated recitations, reading. **Pandit** – Clergy. **Jotkee** – Scholars of religious texts. **Vaad** – Debate. **Kreh** – Undertake, engage in. **Bichar** – Discourse.

Upon Repeated Readings and Recitations, The Clergy and Scholars Engage in Discourse and Debate.

ਮਤਿ ਬੁਧਿ ਭਵੀ ਨ ਬੁਝਈ ਅੰਤਰਿ ਲੋਭ ਵਿਕਾਰੁ || Mat Budh Bhvee Na Bujh-ayee Antar Lobh Vikar.

Mat – Intellect. **Budh** – Reason, rational faculty. **Bhvee** – Lit. Spun around, twisted. **Na Bujh-ayee** – Do not understand. **Antar** – Within. **Lobh** – Greed. **Vikar** – Vices.

Their Twisted Intellect and Rational Faculty, Greed and Vices Within Allow Them No Understanding of the Hukm.

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਭਰਮਦੇ ਭ੍ਰਮਿ ਭ੍ਰਮਿ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ || Lakh Chaurasi Bhramday Bhram Bhram Hoey Khuar.

Lakh Chaurasi – 8.4 Million. **Bhramday** – Wandering. **Bhram Bhram** – Repeated wandering. **Hoey** – Become. **Khuar** – Wayward.

They Claim That Beings Are Wandering in The 8.4 Million Life Forms and One Becomes Wayward Through Repeated Wanderings.

ਪੁਰਬਿ ਲਿਖਿਆ ਕਮਾਵਣਾ ਕੋਇ ਨ ਮੇਟਣਹਾਰੁ || ੩ || Purab Likhiya Kmavanna Koey Na Maytannhar.

Purab Likhiya – Pre-ordained destiny. **Kmavanna** – Earn, live out. **Koey Na** – No one, none. **Maytannhar** – Lit. Destruct.

They Claim That Beings Are Living Out Their Pre-Ordained Destinies That No One Can Destruct.

Note 1: Prof Sahib Singh, in Darpan, translates the above couplet as ਉਹ ਮਾਇਆ ਪਿਛੇ ਭਟਕ ਭਟਕ ਕੇ ਲੋਭ-ਲਹਰ ਵਿਚ ਖੁਆਰ ਹੋਏਕੇ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੁਨਾਂ ਦੇਗੋੜ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਰਿਹੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੀ ਕੀਹ ਵੱਸ? ਪੁਰਬਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਉਕਰੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਮਾਈ ਕਰੀਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ (ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ) ਮਿਟਾ ਨਹੀ ਸਕਦਾ ॥੩॥ Translation: They continue to wander through millions of incarnations and are ruined in wandering in the love for Maya. But it is not under their control, because they have to act according to their pre-ordained destiny based on past deeds, which no one can erase.

This Darpan translation is out of context. The context is provided by the previous couplet which is that “Upon Repeated Readings and Recitations, The Clergy and Scholars Engage in Discourse and Debate. Their Twisted Intellect and Rational Faculty, Greed and Vices Within Allow Them No Understanding”

This means the narrative of incarnations and pre-ordained destiny in the above verses is that of the clergy, scholars within their debates – it is NOT the narrative of Guru Amardas ji. The Guru is reproducing that narrative to comment on it through comparing and contrasting it with his own narrative. The translation of Prof Sahib Singh makes it appear (wrongly) that the narrative is that of Guru Amardas ji, and that the Guru is expressing his belief in incarnations and pre-ordained destinies.

In the verses 5, 6, and 7 of this shabd, Guru Amardas is emphasizing the primacy of the SELF in the journey of spirituality. His reason for introducing the issue of incarnations and pre-ordained destiny is to show the CONTRAST with his own views pertaining to the primacy of the self; versus the view of the clergy and scholars pertaining to the primacy of a pre-ordained destiny.

Note 2. The mention of a concept within the compositions of Gurbani writers does not automatically mean its endorsement or advocacy. Equating mere mention of any concept within Gurbani with acceptance of that concept by its composers is to display a deep seated ignorance of the nature of Guru Nanak's revolutionary thought. Such ignorance is at abundant display amongst our clergy (and intellectuals too) who are often heard saying Guru Nanak or Sikhi accepts beliefs such as the afterlife, reincarnation, dharam raj, jum doot, 8.4 million etc. Concepts – particularly those that existed within the pre-1948 belief systems are mentioned in Gurbani for the purposes of critique and rejection. Readers of Gurbani would have, for instance, come across the concept of TEERATHS – bathing at places of pilgrimage for the purposes of internal cleansing. The word Teerath appears some 150 times within the pages of the SGGs. Yet, no Sikh – not even one with an elementary understanding of Gurbani - would accept the notion that Guru Nanak's Sikhi accepts, endorses and advocates the notion of going to places of pilgrimage for the purposes of internal cleansing. The mention and usage of the concept of Teerath is no way an endorsement of their pre-1468 concept. Every mention is in fact a critique. The critique takes a variety of forms. One form is where the futility of it is expressed. Another form is where the logic of the attaining internal cleansing through external cleansing is attacked. Yet another form of critique is where the question is asked as to how a visitor to the teerath could attain any spiritual benefit if the life forms that reside permanently within the waters of the teeraths can obtain no such benefit.

Failing to understand that "mention" of a concept does not equate to its "acceptance, endorsement and advocacy" has not stopped Sikhs from adopting the hypocritical stand of condemning the 68 teeraths of others, while striving to set up their own. But such hypocrisy does not affect the validity of the principle that is being advocated in this second note.

ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਗਾਖੜੀ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਆਪੁ ਗਵਾਇ ॥

Satgur Ke Seva Gakhri Sir Deejaiy Aap Gva-ey.

Satgur - Sat + Gur. Creator-connecting Guru shabd. **Ke** – Of. **Seva** – Lit. Service. Devotion. **Gakhri** – Difficult, challenging, trying. **Sir Deejaiy** – Lit. Offer one's head. Idio. Ultimate submission. **Aap** – Self. **Gva-ey** – Lit. Lost. Sp. Relegate.

The Truth Is That the Devotion of the Creator-Connecting Guru Is Challenging Because It Requires Ultimate Submission and Relegation of the Self.

ਸਬਦਿ ਮਿਲਹਿ ਤਾ ਹਰਿ ਮਿਲੈ ਸੇਵਾ ਪਵੈ ਸਭ ਥਾਇ ॥

Shabd Mileh Ta Har Milaiy Seva Pvaiy Sabh Tha(n)ye.

Shabd - With *sihari*. Messages within the shabd. **Mileh** – Lit. Meet. Sp. Realizing. **Ta** – Upon. **Har** – Omnipresent Creator within. **Milaiy** - Lit. Meet. Sp. Realizing. **Seva** - Lit. Service. Devotion. **Sabh** – All, entire. **Pvaiy Tha(n)ye** – Lit. Gets put in place. Idio. Bears fruit.

The Omnipresent Creator Within Is Realized Upon Realizing the Messages Within the Shabd; Whence One's Devotion to The Creator-Connecting Guru Bears Fruit.

ਪਾਰਸਿ ਪਰਸਿਐ ਪਾਰਸੁ ਹੋਇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਇ ॥ *Paras Parsay-aiy Paras Hoey Jyoti Jyot Smaye.*

Paras – With *sihari*. Lit. Through the philosopher's stone. Metap. Piety. Sp. Virtuous. **Parsay-aiy** – Lit. Touch, contact. Metap. Coming into association. **Paras** – With *aungkar*. Lit. Philosophers stone. Piousness. Virtuousness. **Hoey** – Become. **Jyot** – Lit. Light. Sp. Consciousness. Enlightenment. **Jyoti** – Within consciousness. Within enlightenment. **Smaye** – Lit. Merge, become one. Sp. Instilling, imbuing.

One Becomes Virtuous Through Associating with The *Shabd* as The Touchstone of Virtuousness; By Imbuing One's Consciousness Within the Enlightenment of the *Shabd*.

ਜਿਨ ਕਉ ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਿਆ ਤਿਨ ਸਤਗੁਰੁ ਮਿਲਿਆ ਆਇ ॥ ੪ ॥

Jin Kao Poorab Likhia Tin Satgur Miliya Aye.

Jin – Which, whose, where. **Kao** – Of. **Poorab** – Past. **Likhia** – Lit. Written, accounted. **Tin** – That, there, those. **Satgur** - Sat + Gur. Creator-connecting Guru *shabd*. **Miliya** – Lit. Meet. Sp. Realizing. **Aye** – Come.

Moments of My Past Wherein I Imbued My Consciousness Within the Enlightenment of the *Shabd* Are Moments Wherein I Had Come to Realize the Creator-Connecting Guru.

ਮਨ ਭੁਖਾ ਭੁਖਾ ਮਤ ਕਰਹਿ ਮਤ ਤੂ ਕਰਹਿ ਪੁਕਾਰ ॥

Man Bhukha Bhukha(n) Mat Kreh Mat Tu Kreh Pukar.

Man – Mind. **Bhukha** – Lit. Hungry. Metap. Greed. Sp. Temporal desires. **Bhukha(n)** – Plural of Bhukha. **Mat Kreh** – Not do, don't perform. Cease. **Tu** – You. **Pukar** – Lit. Cry out.

Expunge Your Temporal Desires O Desire-Filled Mind; Cease Crying Out to Have Them Fulfilled.

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜਿਨਿ ਸਿਰੀ ਸਭਸੈ ਦੇਇ ਅਧਾਰੁ ॥ *Lakh Chaurasi Jin Seri Sabhsaiy Dey Adhar.*

Lakh Chaurasi – Lit. 8.4 Million. Metap. All living creatures. **Jin Seri** – Lit. On whose head. Metap. Whose responsibility, whose onus. **Sabhsaiy** – All of them. **Dey** – Give, provide. **Adhar** – Sustenance.

Because The One Whose Onus Is All Living Creatures Provides Sustenance to All of Them

ਨਿਰਭਉ ਸਦਾ ਦਇਆਲੁ ਹੈ ਸਭਨਾ ਕਰਦਾ ਸਾਰ ॥ *Nibhou Sda Dyaal Hai Sabhna Karda Saar.*

Nibhou – Fearless. **Sda** – Forever. **Dyaal** – Compassionate. **Hai** – Is. **Sabhna** – All, entirety. **Karda Saar** – Sustaining.

He Provides Sustenance to All Because He Is Fearless and Ultimately Compassionate in Sustaining the Entirety of His Creation.

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਝੀਐ ਪਾਈਐ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ ॥ ੫ ॥ ੩ ॥ ੩੬ ॥

Nanak Gurmukh Bujhiay Payee-aiy Mokh Duar.

Gurmukh - With *sihari*. Lit. ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖ ਵਿਚੋਂ *Guru day mukh vicho(n)* - from within the Guru's command; spirituality of *shabd*. **Bujhiay** – Lit. Knowing. Sp. Enlightened. **Payee-aiy** – Lit. Obtain. Sp. Realize. **Mokh Duar** – Lit. Door of liberation. Sp. Emancipation from vices.

Nanak, The Spirituality of the *Shabd* Enlightened Me with Realization Towards Emancipation from My Vices.

Sikhi and Environmental Protection

Jogishwar Singh, PhD

Switzerland.

jogishwarsingh@gmail.com

Sikhism, a monotheistic religion that originated in the Punjab region of India in the 15th century, has a strong tradition of environmental protection and preservation. This is rooted in the belief that the natural world is a manifestation of the Divine and that all living things have equal value so they should be treated with respect and compassion.

The Sikh holy scripture, the Sri Guru Granth Sahib ji (SGGS), contains numerous references to the importance of preserving the environment and living in harmony with Nature. For example, it states that “The earth is a sacred place and all living things are part of the Divine”. Also, “The creation of the world is a wonder; the protection of all is the duty of the Lord”. These teachings remind Sikhs that the natural world is not just a resource for human use but a sacred creation that should be protected and respected.

Sikhs are also encouraged to engage in practices that promote environmental stewardship, such as planting trees, protecting wildlife and conserving water. Many Sikh organisations and Gurdwaras around the world have implemented environmental initiatives, such as solar panel installation, rainwater harvesting and recycling programs. These actions demonstrate the practical application of Sikh teachings on the environment and the importance placed on preserving the earth for future generations.

Furthermore, Sikhi promotes the principle of “Sarbat da Bhala” which means well-being of all. It emphasises on the idea that the well-being of the human race and the well-being of the environment are interconnected. This principle encourages Sikhs to consider the impact of their actions on not just themselves but on all living beings and the environment as a whole. It also highlights the interconnectedness of all living things and the importance of working towards the betterment of all.

Sikh teachings on the environment also extend to the concept of “Sewa” or selfless service. This includes serving and protecting the environment, as well as other living beings, as a form of devotion to the Divine. Many Sikhs participate in volunteer work to clean up local parks and rivers, plant trees and take other actions to protect and preserve the environment.

One of the most important examples of Sikhs’ dedication to environmental protection used to be their commitment to the protection of forests, which had been a traditional practice of the community for centuries. Sikh history is replete with events in Lakhi jungle or Machhiwara jungle. Punjab used to have such large forests which provided shelter to Sikh groups fleeing genocide at the hands of Mughal rulers in Delhi and their factotums in Punjab. So many idioms used in Sikh daily life originate from those times of life spent in the forests of Punjab. Today when the forest cover in Punjab has fallen to below 5%, it is time to renew our tradition of playing an active role in such protection, both in India and overseas. In India, Sikhs should become instrumental in trying to preserve the natural forests of the Punjab region which has been considered as one of the most bio-diverse areas in the country.

A very commendable recent effort in this context has been the action by mainly Sikh and other civil society groups which saved the Mattewara forest area from destruction which had been planned in order for an industrial complex to be set up there. Sustained action by Sikh social activists, supported by some others, succeeded in

forcing the Punjab government to abandon the industrial project envisaged for Matthewara. More such efforts need to be initiated.

The order by the Punjab government to stop the Marlbro's Ethanol Plant near Zira has also thrown light on efforts by Sikh civil society to curb activities which pose a health hazard to lives of people by polluting their drinking water supplies and fields. The Green Revolution in Punjab has in time become not a boon but a bane through unbridled use of chemical fertilizers, coupled with excessive use of groundwater which has caused severe shortages of supply. Pessimistic predictions say that Punjab will run out of groundwater by 2050 if not earlier, if its use is not better regulated to protect the environment. So far, governments in Punjab have mostly paid lip service to environmental protection. They now need to take strict action to slow down environmental degradation which has turned vast areas of Punjab into hotbeds of people suffering from cancer, depleted groundwater sources and chemical fertilizer poisoning of fields leading to diminishing returns in agriculture. Central governments in Delhi have always discriminated against Punjab by not setting up any mass employment industries there. The usual excuse being that Punjab is a border state. So is Gujarat for that matter but so much heavy industry has been set up there.

I have observed that the young generation is distancing itself in large numbers from religious belief in several countries and religions. Youngsters are raising questions about religion and politics. Greta Thunberg and other young people in Western Europe have made environmental protection a major issue even outside this area. For example, the Green Party had its best ever electoral score in Switzerland in the federal parliament elections in October 2019 with a lot of its elected members being 35 years old or under. Young people are now putting pressure on ruling dispensations that urgent steps should be taken for environmental protection to counter climate change / global warming, keeping in view their future.

Politics as usual is no more an option in several countries. Climate change and global warming have become topics of daily discourse even if some people like Donald Trump continue to label these as fiction. Denying these facts is like a stork burying its head in the sand. Temperatures are rising every summer in the Arctic, the ice cap is melting at a fast rate. Poor countries like Honduras and the Philippines have faced multiple hurricanes in the past months. Even the US, where the former President tried not just to overturn the results of a general election but also refuses to accept the scientific evidence of accelerating climate change, has seen very high financial and human life losses in California due to massive wildfires and unprecedented flooding. I see around my own house in Switzerland that less and less snow seems to be falling every winter. India is being hit with stronger floods, heavy rains and draughts. No purpose is served by denying this. Joshimath town in Uttarakhand has started rapidly sinking because of indiscriminate road building and other construction activity.

In this context, we need to spread the environmental protection message of Sikhism, so well contained in the message of its founder, Sri Guru Nanak Dev ji. He says in the concluding lines of the Sikh morning prayer, the Japji Sahib:

“Air, water and earth; Of these we are made;
Air like the Guru's word gives the breath of life,
To the babe born to the great Mother Earth,
Sired by the Waters,
The day and night our nurses be,
That watch us in our infancy,
In their laps we play,
The world is our playground,

Our acts right and wrong at Thy court shall come to judgement,
 Some be seated near Thy seat, some ever kept distant,
 The toils have ended of those that have worshipped Thee,
 O Nanak, their faces are lit with joyful radiance – many others they set free”

(Page 50 of “Japji – The Immortal Prayer-Chant, Translated by Khushwant Singh, Abhinav Publications)

Most of us Sikhs recite these lines like parrots every morning but how many of us try to act on these words? Not only here, Guru Nanak Dev ji talks about Mother Nature also in Asa ki Vaar. He uses the word “Kudrat” (Nature in its broadest sense) in many stanzas. “Kudrat” here is synonymous with the Divine Life Force, Almighty Waheguru. Here is an example from Asa ki Vaar where the word Kudrat has been translated as “His” meaning the Almighty:

“By His Power we see, By His Power we hear,
 By His Power the Nether Worlds exist, and the Akashic Ethers,
 By His Power the entire creation exists,
 By His Power the Vedas and the Puranas exist, and the holy scriptures of the Jewish, Christian and Islamic religions,
 By His Power all deliberations exist,
 By His Power we eat, drink and dress, By His Power all love exists,
 By His Power come the species of all kinds and colors, By His Power the living beings of the world exist,
 By His Power wind, water and fire exist, By His Power earth and dust exist,
 Everything is in Your Power, Lord; You are the all-powerful Creator, Your Name if holiest of the Holy,
 O Nanak, through the Command of His Will, He beholds and pervades the creation; He is absolutely unrivalled”
 (Source: manpreet159.wordpress.com)

In recent years, many Sikhs have also been working to raise awareness about climate change and its impact on the environment. They have been active in organising and participating in rallies, marches and other events to call for action on climate change and advocate for sustainable living. Sikh institutions like the SGPC have been a miserable failure in highlighting the nexus between the Sikh religion and environmental protection. Mired in petty politics, they have betrayed the community’s trust. Sikh civil society, both within and outside India, needs to overcome SGPC failure to lead.

A large number of Sikhs have settled outside India. They now constitute a global presence. They need to actively inform their local communities about the environment friendly essential teachings of their religion. Proper knowledge of this aspect can help to reduce occasional hostility against Sikhs, arising out of ignorance about its basic principles and the physical appearance of the Khalsa. Sikhs living outside India very often indulge in philanthropy in Punjab by setting up schools, hospitals etc. They need to focus much more on the compatibility of environmental protection and the Sikh religion in channelling their funds for such works.

In conclusion, Sikhism is fully compatible with environmental protection, as its teachings emphasise the importance of living in harmony with Nature and preserving the environment for future generations. Sikhs are encouraged to take action to protect the planet and its resources. Many Sikh organisations and Gurdwaras are actively engaged in environmental initiatives. Whether it is through planting trees, conserving water, or raising awareness about climate change, Sikhs are working to make a positive impact on the environment and ensure a sustainable future for all.

Vaheguru

Karminder Singh, PhD (Boston).
dhillon99@gmail.com

On the 28th of March, BJP leader Tejinderpal Singh Bagga issued a tweet about the make-up of the word *Vaheguru*, in which he wrote that Wa – meaning the first syllable stands for Vishnu Vasudev from Satyug; the second syllable ‘Hey’ comes from Hri Karishna from Dwapar; the third syllable ‘Gu’ depicts Guru Govind from Kalyug; and the final syllable ‘Ru’ represents Ram from Treta.

His point was that the word *Vaheguru* was actually constructed from the names of Hindu devi devatas. And that this was true if the individual letters of the word – the W, the H, the G and the R, were taken into consideration. *That the root of the word Vaheguru was Snatan was, in essence, Bagga’s point.*

The next day, the Delhi Minorities Commission (DMC) sent a letter to SGPC. The letter reads, in essence: *Sir, the minorities commission has taken notice of the tweet of Tejinderpal Singh Bagga in which his definition of Waheguru appears to be objectionable, and not as per Sikhism or Sikh maryada. I am directed to request you to kindly clarify the meaning of Waheguru as per Sikhism or Sikh maryada. If it is contrary to the tweet of Tejinderpal Singh Bagga, the Minorities Commission will initiate action against Mr Tejinderpal Singh Bagga as per law.*

The local newspapers carried the report of the incident. The Rozana Spokesman titled its report: “Controversy Through a Tweet Over *Vaheguru*. Minorities Commission asks SGPC to clarify the meaning of the word *Vaheguru*.”

The SGPC was given two days to respond. It did, and issued a tweet to indicate so. It reads: *SGPC was asked to shed light on Sikh principles by the Delhi Minorities Commission after it took offence of a social media post by BJP leader Tejinderpal Singh Bagga within which he compared the word Vaheguru to Hindu Devi Devtas. Information has been sent.*

Now, for whatever reason, the SGPC did not reveal the nature or substance of the information it sent. So we won’t know what SGPC said about the definition of the word *Vaheguru* - until they decide to tell us.

In 2022, I wrote an editorial for The Sikh Bulletin titled: *When Our Lies Become the Truths of Others*.¹ The gist of the essay is that Sikh literature – especially what we mistakenly call “classical Sikh literature” is full of untruths about Sikhi. Some 35 primary *granths* that make up this so called classical Sikh literature are overflowing with false assertions and distortions about Sikhi. These 35 primary *granths* have been composed by Benares trained and Benares based *nirmlas* for the purposes of corrupting, distorting and hijacking Sikhi. Their main objective was to deprive Sikhi of its unique principles, to hollow out Sikhi from within, and to take Sikhi back to 1468 – meaning to take it back to the belief systems that existed prior to the birth of Guru Nanak in 1469. The root objective is to re-instate and re-install, on the pedestal of Sikhi and Gurmat - beliefs that were rejected by Guru Nanak. These so called classical *granths* – the *Janam Sakhis*, the *Suraj Parkash*, the *Bansavlinama*, *Bhagat Maal*, *Gurbilas Patshahi 6*, *Sarab Loh* – and the whole gamut of it – were written in the 135-year period of 1765 till 1900 – when *nirmlas* were in control of Sikh gurdwaras and institutions. The Sikh Reform Movement of the 1920s – the Singh Sabha Leher - had alerted the Sikh world towards the need to discard, clean out, and rewrite these *granths*. The argument of the Singh Sabha was that if the Sikh Panth did not do exactly that, these lies, fabrications, concoctions and untruths will become the truths of Sikhi, and worse – they will become the truths of

¹ This essay can be read here: <https://www.sikhbulletin.com/Bulletins/SikhBulletin2022Issue1.pdf>.

the anti-Sikh elements. Instead of doing what the Sikh Reform Movement asked, the Sikh world – especially our clergy – have accepted these 35 *granths* as true depictions of Sikhi. The Sikh world has already paid half the price – wherein the lies, fabrications, concoctions and untruths of the so called classical *granths* have become rooted as the truths of Sikhi. Now we are beginning to pay the greater price where these lies are becoming the truths of anti-Sikh elements.

This essay (and the accompanying video) seeks to explain the tweet of the BJP leader and the letter of the Minorities Commission within the context of the lies, the distortions, and the fabrications pertaining to the word “*Vaheguru*” that are contained within these so called classical texts. Both tweets will be examined within the parameters of the lies, distortions and fabrications that are contained within our texts – that have now begun to become the truths of others like this BJP leader Tejinderpal Singh Bagga and the DMC.

VAHEGURU AS NAME OF GOD

If one were to ask the Sikh world as to what the name of God that was given to us by Guru Nanak or by Gurbani within the Sri Guru Granth Sahib ji is; a full 100 percent of Sikhs will say the word is *Vaheguru*. One will agree that this word is everywhere in Sikhi. It is sung, chanted recited, tattooed, printed, framed and hung. It is everywhere and in everything. Every Sikh accepts the word *Vaheguru* as given to us by our Guru, by Gurbani, by the SGGGS ji – as the name of God.

Our clergy – our *ragis*, *kirtanias*, *granthis*, *parcharaks*, *dhadees*, our writers, thinkers, poets etc have presented us evidence of this. Here is one piece of the evidence.

ਸਾਰ ਮੰਤਰ ਚਾਰੋਂ ਕਾ ਚਾਰ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਨਿਰਧਾਰ॥ ਕਲਪ ਕਲਪ ਪ੍ਰਤ ਅਖਛਰ ਕਹੀ। ਸਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਪਾਯੋ ਸਹੀ।

Sar Mantar Charon Ka Char. Vaheguru Mantar Nirdhar. Kalap Kalap Prat Akchar Kahi.

Sri Guru Nanak Japayeo Sahi.

The translation: The supreme mantar for the four ages. *Vaheguru* mantar is the saviour. Contemplation upon contemplations resulted in the putting together of its alphabets. Guru Nanak put the alphabets together and Guru Nanak caused it to be chanted.

The meaning is that it was Guru Nanak who gave us the word *Vaheguru* as the name of God and gave it to the world for chanting. The evidence is very convincing indeed. It is what one could call indisputable evidence.

There is, however one major problem with this evidence. The problem is that these “verses” are *not* Gurbani. They do *not* exist within the SGGGS. They are taken from one of the 35 *granths* of our so called classical Sikh literature I mentioned above. The name of the *granth* which contains these verses is the *Sarab Loh Granth* – literally, the Complete Iron Granth. The message of these verses from within this “Complete Iron Granth” contradict the messages of Gurbani. Why is this the case?

Well, Guru Nanak has 947 *shabds* comprising some 5,600 verses in the SGGGS. How many times do you think he used the word *Vaheguru* in these *shabds* and verses? The answer is zero times. Not at all. Not once. So if Guru Nanak did NOT use the word “*Vaheguru*” even once in his entire bani – not for God, not for anything at all, how could he have undertaken “contemplation upon contemplations that resulted in the putting together of its alphabets?” ਕਲਪ ਕਲਪ ਪ੍ਰਤ ਅਖਛਰ ਕਹੀ। *Kalap Kalap Prat Akchar Kahi*. If Guru Nanak did *not* use the word “*Vaheguru*” even once in his entire bani how could he have “caused it to be chanted” as is the claim in the *Sarab Loh Granth*? ਸਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਪਾਯੋ ਸਹੀ। *Sri Guru Nanak Japayeo Sahi*.

Hence, the assertions of the so called classical *granth* – that *Vaheguru* was the supreme *mantar* for the four ages; that *Vaheguru* was the saviour *mantar*; that contemplation upon contemplations resulted in the putting together of its alphabets; that Guru Nanak put the alphabets together and that Guru Nanak caused it to be rightly chanted is fake, an untruth, a concoction, and a distortion. It sounds painful, but that is perhaps why the adage exists that the truth hurts.

So Guru Nanak did not use it even once in his entire bani within the SGGS. What about Guru Angad ji. The second Guru has 63 *Saloks* comprising some 250 verses. He too did not use the word “*Vaheguru*” even once in his entire bani – not for God, not for anything at all.

Guru Amardas ji has 869 *shabds* comprising some 5,100 verses in the SGGS. He did not use the word *Vaheguru* even once.

The fourth Guru Ramdas ji has 638 *shabds* comprising 3,800 verses. He too did *not* use the word “*Vaheguru*” even once in his entire bani – not for God, not for anything at all.

The fifth Guru Arjun jis has the most voluminous bani in the SGGS - 2313 *shabds* comprising some 13,900 verses. He did not use the word “*Vaheguru*” even once

The ninth Guru Tegh Bahadur ji has 115 *shabds* comprising some 690 Verses. He too did not use the word “*Vaheguru*” even once in his entire bani.

All 15 Bhagats combined have 788 *shabds* comprising some 4,000 Verses. Three Sikhs have 11 *shabds* comprising about 100 Verses. None of them used the word “*Vaheguru*” even once in their entire bani – not for God, not for anything at all.

So the total for Gurus, Bhagats and Sikhs is 5714 *shabds* comprising some 30,000 Verses – within which the word “*Vaheguru*” does not appear even once.

Yet, all the 35 so called Classical *Granth*s – all composed by *nirmlas* from Benares – but now accepted as Sikh Classical Literature - tell us that the name of God within Sikhi is *Vaheguru*. And then they tell us about the greatness of the word *Vaheguru*. *Nirmla* Kavi Santokh Singh tells us of the greatness in his *granth* – the *Sooraj Parkash*. The *Sooraj Parkash Granth* is a massive and most voluminous *granth* that covers the life of all 10 Gurus – and is a colossal, enormous source of distortion, corruption and false hoods about Sikhi. Its author, *nirmla* Santokh Singh has the following composition in his *Sooraj Parkash Granth* telling us that the word *Vaheguru* is composed from alphabets taken from the names of Hindu gods. He writes:

ਵੱਵਾ ਵਾਸਦੇਵ ਸੇ ਲੀਨੋ। *Vava Vasdev Say Lino*. Meaning: The letter “*Vava*” was taken from *Vasdev*. ਹਰੀ ਬਿਸਨ ਤੇ ਹਾਹਾ ਚੀਨੋ। *Hari Bisen Tay Haha Chino*. The letter “*Haha*” from *Hari Vishnu*. ਗੱਗਾ ਗੋਬਿੰਦ ਤੇ ਲੇ ਜਾਨੋ। *Gagga Gobind Tay Lay Jano*. *Gobind* provided the letter “*Gagga*”. ਰਾਰਾ ਰਾਮਚੰਦ ਮਨ ਮਾਨੋ। ਈਏ। *Rara Ramchand Mun Mano*. and “*Rara*” came from *Ramchand*.

The next couplet advocates the benefits of doing such an act. ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਕੇ ਏਕ ਬਨਾਯਾ। *Chatur Barun Ko Eyk Bnaya*. Meaning: The four letters (*Vava*, *Haha*, *Rara* and *Gagga*) were put together to create the word (*Vaheguru*). ਫਲਦਾਇਕ ਇਹ ਅਧਕ ਸੁਹਾਇਆ। ਈਏ। *Fuldayek Eh Adhuk Suhaya*. Meaning: It is an extremely useful, productive and beautiful word. ਚਤਰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਯ ਏਕੁ। *Chatur Nam Simran Kaiy Eyku*. Meaning: Chanting this one word allows for the chanting of four names – *Vishnu*, *Krishen*, *Ramchander* and *Govind*. ਉਰਧਾਰੇ ਜਿਸ ਹੇਤ ਬਿਬੇਕੁ। Meaning: *Urdharey Jis Hoat Bibeku*. One who chants with focus will obtain wisdom.

The *nirmlas* did more than just writing scores of *granth*s that distorted, corrupted and adulterated Sikhi concepts. They also corrupted other non-*nirmla* Sikh literature by fraudulently adding their own stuff to writings such as *Rehatnamas* and the writings of *Bhai Gurdas ji*. They could do all of this with impunity because they controlled our *Gurdwaras*, our institutions, our history, our literature and by extension the Sikh psyche for 250 years.

For example, let’s take a look at the first *Vaar* of *Bhai Gurdas ji*. The Sikhi related subject matter of *Vaar* 1 for instance, as can be expected - begins with the coming of *Guru Nanak* from para 23 onwards: ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿੰ ਪਠਾਯਾ॥ *Guru Nanak Jug Mahe Pthaya*. Meaning: The Advent of *Guru Nanak*. The next 25 paras outline the life and travels of *Guru Nanak* – both within *India* and outside. The next three paras talk about the succession of *Guruship* from *Guru Nanak* to *Gurus Angad*, *Amardas*, *Ramdas*, *Arjun* and *Hargobind*.

The final para then – *pauree* number 49 - out of nowhere - suddenly brings in Vishnu, Krishen and Ramchander. One wonders if Bhai Gurdas' writing style is so disjointed that he parachutes these unrelated entities into his first *Vaar*. It is clear that this final para is added on by someone. It is smuggled into his writing by someone. Anyway the full final para is reproduced below:

ਸਤਿਜੁਗ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਸਦੇਵ ਵਾਵਾ ਵਿਸ਼ਨਾ ਨਾਮ ਜਪਾਵੈ॥ ਦੁਆਪਰ ਸਤਿਗੁਰ ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹਾਹਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਧਿਆਵੈ॥
Satjug Satgur Vasdev Vava Vishna Nam Jpavey. Duapur Satgur Hri Krishen Haha Har Har Nam Jpayey.
 ਤ੍ਰੇਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਜੀ ਰਾਰਾ ਰਾਮ ਜਪੇ ਸੁਖ ਪਾਵੈ॥ ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗਗਾ ਗੋਵਿੰਦ ਨਾਮ ਜਪਾਵੈ॥
Trety Satgur Ram Ji Rara Ram Jpey Sukh Pavey. Kaljug Nanak Gur Gobind Gaga Govind Nam Jpavey.
 ਚਾਰੇ ਜਾਗੇ ਚਹੁ ਜੁਗੀ ਪੰਚਾਇਣ ਵਿਚ ਜਾਇ ਸਮਾਵੈ॥ ਚਾਰੋ ਅਛਰ ਇਕ ਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਾਵੈ॥
Charey Jagey Chou Jugi Panchayen Vich Jaye Smavey. Charon Achur Ek Kar Vaheguru Jup Mantar Jpavey.
 ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰ ਤਹਾਂ ਸਮਾਵੈ ॥੪੯॥੧॥ *Jha Tay Upjeya Fir Thaa(n) Smavey.*

Sikhs are expected to believe that this is Bhai Gurdas – the Sikh luminary and Sikh philosopher explaining the makeup of the word ਵਾਹਿਗੁਰੂ *Vaheguru* by breaking it down to the letters ਵ, ਹ, ਗ, ਰ or V, H, G and R. That V came from: The Satguru of Satyug Vasdev Vishnu; H from: The Satguru of Duapur - Hri Krishen; R from: The Satguru of Treyta – Ramchander; and G from: Gobind of Kaljug.

We are further expected to accept that Bhai Gurdas then declares that Guru Nanak combined the four letters into *Vaheguru* and caused the *mantar* of *Vaheguru* to be chanted by the world: *Charon Achur Ek Kar Vaheguru Jup Mantar Jpavey*. Meaning: The four letters were combined into *Vaheguru* and caused to be chanted. The degree of anti-Sikhi, anti-Gurmat and anti-Gurbani content of this one para is staggering. The more pertinent mind-boggling questions are as follows:

1) Would the real Bhai Gurdas ever refer to Vishnu, Krishen and Ramchander as “Satguru”? Were these three the *Satgurus* of Bhai Gurdas ji? Who else but a Benares trained and Benares based *nirmala* could infiltrate such a claim into the writings of Bhai ji?

2) Would the real Bhai Gurdas ever decide to NOT use the word “Satguru” for Guru Nanak and Guru Gobind? Everyone else is *Satguru*, but when it comes to Guru Nanak – it’s just ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਨਕ *Kaljug Nanak*. Is this characteristic of Bhai Gurdas?

3) The letter H comes from Krishen? Really? How did a name that begins with K – Krishen – end up producing a *Haha* – a H. Surely Bhai Gurdas ji would do no such ridiculous thing.

4) How did the real Bhai Gurdas know that Guru Gobind Singh ji would be the final Guru in the Nanak lineage? He says ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗਗਾ ਗੋਵਿੰਦ ਨਾਮ ਜਪਾਵੈ॥ *Kaljug Nanak Gur Gobind Gaga Govind Nam Jpavey*. Bhai Gurdas passed on during the era of the sixth Guru. This alone is evidence that this para was composed and added on after the era of Guru Gobind Singh ji.

5) Why would the real Bhai Gurdas write a lie under his name that “Guru Nanak caused the *mantar* of *Vaheguru* to be chanted”? ਚਾਰੋ ਅਛਰ ਇਕ ਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਾਵੈ॥ *Charon Achur Ek Kar Vaheguru Jup Mantar Jpavey*. He knew that Guru Nanak did not use the word *Vaheguru* even once in his entire *bani* in the SGGGS. Neither did Gurus Angad, Amardas, Ramdas and Arjun. Neither did any of the 15 *bhagats*. (Even Guru Teg Bahadur ji did not use it even once).

6) Bhai Gurdas ji knew that our Gurus had rubbished the notion of *satjug*, *duapur*, *treyta* and *kaljug* as being periods of times or eras. So why is he mentioning them in every verse of this final *pauree*? Bhai ji was aware that Guru Nanak had critiqued such a notion in *Asa di Vaar*.

All the above six points are dead give-aways that this final *pauree* - numbered 49 - is *added on* much later by the *nirmalas* in their attempt to adulterate and corrupt Sikhi. The real Bhai Gurdas could not be the author of

such deeply problematic verses. The other point worth noting is that this *paורי* is found in *nirmla* literature – especially the *Suraj Parkash* of *Nirmla Santokh Singh* – albeit with minor differences.

There is plenty of distortion and corruption of the other 39 *Vaars* of *Bhai Gurdas ji* as well. A large portion of the subject matter of his *vaars* is contrary to *Gurmat* and *Gurbani*. This is a matter for Sikh writers, intellectuals and researchers to take up.

Then, there is the issue of God's name in *Sikhi*. The foundational principle regarding God's name is found in this verse on page 1083 of the *SGGS*.

ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ ਕਥੇ ਤੇਰੇ ਜਿਹਬਾ ॥ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ ॥
Kirtem Nam Kthay Tayray Jehba. Sat Nam Tera Pra Poorbla.

Meaning: All the names that I utter (ਕਥੇ ਤੇਰੇ ਜਿਹਬਾ *Kthay Tayray Jehba*) are descriptive of your virtues (ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ *Kirtem Nam*). Your foundational (ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ *Pra Poorbla*) virtue (ਨਾਮੁ *Nam*) is that you are eternal and permanent (ਸਤਿ *Sat*).

So we can derive the following 9 foundational principles pertaining to the name of God. 1. He has no proper name. 2. His names are given by his children (*Bhagats*). 3. All His names are “*Kirtem*” – descriptions of His perceived virtues (adjectives). 4. ALL such perceived virtues are acceptable. 5. One Virtue cannot be superior than the other. 6. His primary virtue within *Gurbani* is ਸਤਿ *Sat* from the Sanskrit ਸਤਯ *Satya* – meaning: permanently in existence. The *GGGS* thus begins with ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ. ੴ *Sat Nam*. This virtue is considered primary because if we don't accept that He is indeed in existence, then the other virtues become irrelevant. 7. The debate of His “one” name is futile & Rejected. Because we humans created all His names. 8. All names are acceptable. 9. All names are used in the *GGGS*. From the *Puratan* tradition we have *Har, Raam*. From the *Muslim* tradition *Allah, Raheem* and *Khuda* are used. From the *Yogi* tradition we can find *Alakh* and *Niranjan*. From the *Bhagti* tradition we have *Beethal* and *Raiya*. And from the personal tradition we can find, amongst others – *Pita, Mata, Pritam, Priya*, etc.

We have, on page 727 of the *SGGS*, a composition that uses a variety of names for God within just one *shabd*.

ਮੈ ਅੰਧੁਲੇ ਕੀ ਟੇਕ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਖੁੰਦਕਾਰਾ ॥ ਮੈ ਗਰੀਬ ਮੈ ਮਸਕੀਨ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਹੈ ਅਧਾਰਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
Mein Andhley Kee Tek Tera Nam Khundkara. Mein Gareeb Mein Maskeen Tera Naam Hai Adhara. Rahao.
ਕਰੀਮਾਂ ਰਹੀਮਾਂ ਅਲਾਹ ਤੂ ਗਨੀ ॥ ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰਿ ਦਰਿ ਪੇਸਿ ਤੂੰ ਮਨੀ ॥ ੧ ॥
Kareema Raheema Allah Tu Ganee. Hazra Hazoor Dar Pesh Tu Mnee.
ਦਰੀਆਉ ਤੂ ਦਿਹੰਦ ਤੂ ਬਿਸੀਆਰ ਤੂ ਧਨੀ ॥ ਦੇਹਿ ਲੇਹਿ ਏਕੁ ਤੂੰ ਦਿਗਰ ਕੇ ਨਹੀ ॥ ੨ ॥
Dariyao Tu Dihend Tu Bisiar Tu Dhnee. Deh Leh Ek Tu Digar Ko Nahi.
ਤੂੰ ਦਾਨਾਂ ਤੂੰ ਬੀਨਾਂ ਮੈ ਬੀਚਾਰੁ ਕਿਆ ਕਰੀ ॥ ਨਾਮੇ ਚੇ ਸੁਆਮੀ ਬਖਸੰਦ ਤੂੰ ਹਰੀ ॥ ੩ ॥
Tu Dana Tu Bneena Mein Bichar Kya Karee. Namey Chey Suami Bhakshand Tu Hari

There are many other such *shabds*. But the 35 so called classical texts first, and now our clergy who are schooled in these so called classical texts, and our *deras* and *taksals* – which are steeped in *nirmla* thought and who train and produce our clergy based on these *nirmla* texts– insist that in the Sikh world, *Vaheguru* is the name for God.

These clergy point to 4 *shabds* of the *Bhatts* who use the phrase *Vah Guru* and *Vahe Guru*. So who are the *Bhatts*? Here are the basics about the *Bhatts*. The word *Bhatt* translates as bards, songsters, lyricists, poets.) – There were 10 of them who were followers of *Krishen ji* before they came before *Guru Arjun ji* in search of their spiritual objectives. They are said to have stayed in the *sangat* of the *Guru* for 2 years. They composed *Bhatan dee*

Banee - 123 *Saveaye* (paragraphs) in total, across 20 pages. All of their *bani* is in praise of the Guru (*Shabd*). The phrase *Vahe-guru* & *Vah-guru* used in 4 of the 123 paras.

Here is one. ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿ ਜੀਉ ॥ *Vaheguru Vaheguru Vaheguru Vahe Jio*. The meaning of it is: O Guru! Wondrous Guru! Magnificent Guru! Wow! The final verse of this para is ਸਤਿ ਸਾਚੁ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੁ ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਸਦਾ ਤੁਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿ ਜੀਉ ॥ ੧੬ ॥ *Sat Sach Sri Niwas Ad Purakh Sada Tuhi Vaheguru Vaheguru Vahe Jio*. SGGS 1402. Meaning: The Creator Whose Existence is Permanent Resides Within You, O Guru! Wondrous Guru! Magnificent Guru! Wow! *Vah* means - Great! Magnificent! *Vahe* means – O Great! O Magnificent. Great Guru! Magnificent Guru! Wow Guru!

The phrase *Vah Guru* is actually a combination of two words from two distinctly different languages; making it improbable to be combined as a proper name. *Vah* – Persian. *Guru* – Sanskrit. More importantly, *Vah* is exclamation! Its utterance is *in-voluntary*. So the Bhattas are expressing their wonder at the Guru by saying *Vah Guru*. To a Sikh, therefore, the word *Vah Guru* would mean O Guru, O Wondrous Guru.

But the 35 so called classical texts and our clergy who are schooled in these *nirmla* texts insist that in the Sikh world *Waheguru* is the name for God.

But the same 10 *Bhattas* also used “*Sri Guru*” 9 times, “*Sat Guru*” 25 times and “*Guru Guru*” 15 times. Here are the relevant paragraphs. ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਤਿ ਜੀਉ ॥ ...ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ ਹੀਏ ਧਾਰੁ ਤਜੁ ਬਿਕਾਰੁ ਮਨ ਗਾਯੰਦ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਸਤਿ ਜੀਉ ॥ ੫ ॥ *Sri Guru Sri Guru Sri Guru Guru Sat Jio... Naam Sar Heeye Dhar Tuj Bikar Mun Gayand Sri Guru Sri Guru Sri Guru Guru Sat Jio*. And ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਬਿੰਦ ਜੀਉ ॥ ...ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ ਹੀਏ ਧਾਰੁ ਤਜੁ ਬਿਕਾਰੁ ਮਨ ਗਾਯੰਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਬਿੰਦ ਜੀਉ ॥ ੪ ॥ *Satguru Satguru Satguru Gobind Jio... Naam Saar Heey Dhaar Tuj Bikar Mun Gyund Satguru Satguru Satguru Gobind Jio*.

In essence then, when the *Bhattas* use *Vaheguru*, *Satguru*, and *Sriguru* in their *bani* they are using these phrases to call out or refer to *Guruji*. They are using these phrases to express greatness, magnificence, awe, amazement of *Guruji*.

And when the *Bhattas* talk of God, they *do not* use *Vaheguru*, *Satguru* or *Sri Guru* – all of which refer to the Guru. This is what they use when they talk of God: ਅਗਮੁ ਅਨੰਤੁ ਅਨਾਦਿ ਆਦਿ ਜਿਸੁ ਕੋਇ ਨ ਜਾਣੈ ॥... ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਵਰੁ ਨਹੀ ਦੂਸਰ ਕੋਈ ॥... ਸ੍ਰੀ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਚਿਤਰ ਬਸੈ ॥ ੧ ॥ *Agum Anant Anad Aad Jis Koe Na Janey... Nirangkar Nirvair Avan Nahi Dusr Koe.... Sri Sat Nam Karta Purakh Gur Ramdas Chithey Basesy*.

They refer to God as *Nirangkar*, *Nirvair*, as *Satnam*, and *Karta Purakh*. These are the same names, descriptive names (*Kirtem Naam*) that *Guru Nanak* uses in the Commencing verse of the SGGS.

So the question for the writers of the 35 so called classical texts and our clergy is this. If we are going to let the *Bhattas* decide what the proper name of God is – then why is *Sri Guru* not the name of God? Why is *Satguru* not the name of God? Why *Vaheguru*? After all, ass these three – *Sri Guru*, *Satguru*, and *Vaheguru* are used by the *Bhattas* on the *same one* page of the SGGS – all in paragraphs one after another – to refer to the Guru.

For the Benares based *nirmlas*, it could not be *Sri Guru* – because it did *not* have the *Vava* for Vishnu, and the *Haha* for Har Krishen. It could not be *Satguru* either – because it too did *not* have the *Vava* for Vishnu and the *Haha* for Har Krishen. They wanted to infiltrate the Vishnu, Krishen and Ram into the psyche of Sikhi at all costs. So it had to be *Vaheguru* – and they wrote that into their classical texts in their form of concocted stuff such as that *Vaheguru* was the supreme mantra for the four ages; that deep contemplation resulted in the putting together of its alphabets and that *Guru Nanak* caused it to be rightly chanted. This putting together of the alphabets part is the dead give-away. The *nirmlas* were interested in the alphabets – the *Vava* and the *Haha* – and in putting them squarely within the parameters of Sikhi.

And they adulterated the first Vaar of *Bhai Gurdas ji* by adding the final – out of context – paurre that corroborated their own texts.

And these hijackers of Sikhi concocted another non-Gurbani term namely “*Gurmantar.*” They quote a verse from Bhai Gurdas ji (Var 13) which reads: ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰੁ ਹੈ ਜਪ ਹਉਮੈ ਖੋਈ॥ *Wahe Guru Guru Mantar Hai, Jup Haumai Khoee.* And mis-interpret to mean: The word *Vaheguru* is a *Gurmantar.* Chant it to eliminate your ego.

This is not the correct translation. The correct interpretation of this verse is: O Wondrous Guru (*Vaheguru*), You (*Guru*) are my *Mantar*, Realizing You (*Jup*) I have Eliminated My Ego.

There are TWO separate words here: *Guru* and *Mantar.* Only if one wrongly considered it as a one word would one come up with – *Gurmantar* or *Gurumantar.*

I want to conclude by reverting to the tweet by BJP leader Tejinderpal Singh Bagga in which he defines the make up or construction of the word *Vaheguru.* You will agree with me that he has accepted *our* lies as his truths. The lies within our Suraj Parkash, within our Sarab Loh and 33 other granths have become Bagga’s truths. In other words, Tejinderpal Singh Bagga has accepted - as his truths - the distortions, corruption and concoctions that are contained within our so called *nirmla* composed classical granths. And that is because we Sikhs allowed these distortions, corruption and concoctions to stand. We Sikhs accepted these so called classical *granths*, made them into our textbooks, wrapped them in *rumalas*, carried them on our heads, put them under *palkees* and *chananees* (canopies), and did their *katha* in our gurdwaras. In other words, we Sikhs sanctioned the lies of the Benarasi *nirmlas.* We put a stamp of approval on these lies.

What about the letter by the Delhi Minorities Commission to SGPC? Is this letter really what it appears to be – genuinely giving SGPC and Sikhs a chance to explain the word *Vaheguru*? Or is it asking Sikhs to admit that the lies and fabrications contained within their classical texts have caught up with the rest of the world? Is the letter really wanting evidence to take action against Bagga of BJP or wanting to validate Bagga by getting us Sikhs to admit that what Bagga tweeted is according to the Suraj Parkash granth – the one that is carried on the head and discoursed in the Darbar Sahib Complex in Gurdwara Manji Sahib on a daily basis?

There are thousands of anti-Sikhs tweets and posts daily. But to take one tweet and within 24 hours ask SGPC to respond in 48 hours is the display of concern and efficiency than cannot possibly be to the benefit of Sikhs.

Finally, what Tejinderpal Singh Bagga of BJP has exposed is just one lie that is found in Sikh classical literature granths – all of which are written by the Benarasi *nirmlas.* By my own count there are tens of thousands more such lies waiting to be exposed and flung at us Sikhs to challenge the notions that Sikhi is unique indeed. The Sikhi of the SGGS is unique indeed. It is unadulterated by the pre 1469 belief systems. But the Sikhi of our classical granths – the Sikhi of Suraj parkash, Sarab Loh, Gurbilas Patshahi 6 etc is distorted, corrupted and adulterated. The choice is ours if we want to adopt the Sikhi of the SGGS or that of Suraj parkash. It is our choice if we want to adopt the Sikhi of Guru Nanak or that of the Benarasi *nirmlas.*

Sakhi Analysis

Sri Chand Dies at 160 years Old and Walks into Heaven

Karminder Singh Dhillon, PhD.

dhillon99@gmail.com

The *sakhi* of Sri Chand's passing is that he "walked" into heaven. His body was never discovered. Guru Hargobind ji had sent his son, Baba Gurditta to Sri Chand just prior to his "walking into heaven." Sri Chand then appointed Gurditta ji as his successor and as head of the *udasis* in 1629

We know that Sri Chand was born in 1494 and Baba Gurditta ji in 1613. If indeed the story of Guru Hargobind sending his son Baba Gurditta ji to take over from Sri Chand in 1629 is accepted; then it would mean that Sri Chand was 135 years of age at the point of succession. And that Baba Gurditta ji took over as head of the *udasi* movement at age 16 even if he had no exposure to *udasi* life. And that Sri Chand lived through the physical existence of 6 Sikh Gurus.

It appears that the *sakhi* relating to his death is meant to establish the supernatural superiority of Sri Chand when compared to that of Guru Nanak. While Guru Nanak, who passed on in the normal way, was cremated, and Sri Chand had himself collected the ashes to build a tomb, Sri Chand, on the other hand had "walked" into heaven at will.

It further appears that the concocted tale of succession in 1629 is an attempt to put Sri Chand on par with the luminary Sikh Baba Budha Ji who had the distinction of living through the physical existence of six Gurus. Sri Chand too is said to have "lived through 6 Gurus as well" and "succeeded by the son" of the sixth Guru – Baba Gurditta.

It is interesting to note that the death date of Sri Chand is conveniently missing from the writings of the primary *nirmla* texts such as the *Sooraj Parkash*. The reason given is that Sri Chand never really "died". He walked into heaven and on that account is eternally alive.

Bhai Kahn Singh Nabha, in his *Mahan Kosh*, puts the year of death at 1612. This makes Sri Chand 118 years old at his time of death. And if this date is indeed accepted, then Sri Chand died 13 months prior to Baba Gurditta being born. But even the ridiculously long 118 years of life is unacceptable to the *udasis* who had to stretch it to 135 to accommodate the 17 years of Baba Gurditta's existence; just to make the "succession to Baba Gurditta" fit their concocted reality.

Further, Baba Gurditta ji was married – putting to lie the claim of him being a leader of the *udasi* sect. *udasi* leaders had to be celibate and live as *sanyasis* practicing *ghar baar da tyaag* (renunciation of family life) – exactly as Sri Chand had done. Baba Gurditta ji's *Ghristi* (married householder) life thus disqualified him from the position.

The 135-year life span tale is further an attempt to "validate" the fake kundalini yoga claim that its regular practice had the "power to extend human life expectancy".

It's clear therefore, that the *sakhi* of Sri Chand "walking into heaven" at age 135 does not stand the test of reason, logic and reality.

(Adapted with courtesy from Karminder Singh Dhillon, *The Hijacking of Sikhi (Revised Edition)*, KL: 2022 page 26-30). Book is available from <https://sikhivicharforum.org/store/>

Gurbani Verse Analysis

ਵੇਦਾ ਮਹਿ ਨਾਮੁ ਉਤਮੁ

Veda(n) Meh Naam Uttam

Karminder Singh Dhillon, PhD.

dhillon99@gmail.com

This verse is authored by Guru Amardas ji and is found on page 919 of the SGGS.

ਵੇਦਾ ਮਹਿ ਨਾਮੁ ਉਤਮੁ ਸੇ ਸੁਣਹਿ ਨਾਹੀ ਫਿਰਹਿ ਜਿਉ ਬੇਤਾਲਿਆ ॥
 ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨ ਸਚੁ ਤਜਿਆ ਕੂੜੇ ਲਾਗੇ ਤਿਨੀ ਜਨਮੁ ਜੁਐ ਹਾਰਿਆ ॥ ੧੯ ॥
Veda(n) Meh Naam Uttam So Suneh Nahi Fireh Jio Beytalia.
Kahey Nanak Jin Sach Tajiya Koor Lagey Tinee Janam Juye Haria.

The widely available (mis)translation of the verses is as follows: *In the Vedas, the ultimate objective is the Naam, the Name of the Lord; but they do not hear this, and they wander around like demons. Says Nanak, those who forsake Truth and cling to falsehood, lose their lives in the gamble.* (Sant Singh Khalsa, *English Translation of Siri Guru Granth Sahib*)

A few questions come to mind from such a translation. *The ultimate objective in the Vedas is Naam?* But is there a single verse in the Vedas that attests to such a claim. *Naam is the Name of the Lord?* Really? Does the Sikhi of Guru Nanak even accord a “Name” to God? Does the concept of “Naam” mean “Name” within Gurbani? *But they do not hear this and wander around like demons?* So, the problem is that people don’t *hear* the *Naam*? Just *hearing* the “Name of God” is going to stop people from wandering around like demons? If it was as simple as *hearing* the “Name of God,” then why do we need 4 huge volumes of the Vedas? And why was there a need for 35 spiritual beings to come together to write 1429 pages of Gurbani – if the issue was just of *hearing* the Name?

Such questions (and many more) make it evident that the meaning and message of the verses is something else altogether.

DECIPHERING THE MEANING AND MESSAGE OF THE VERSES.

The key to understanding the verse accurately lies at two levels. The first relates to understanding the *overall* position regarding the Vedas in the entire SGGS ji.

Here are three Verses to that effect. The first is:

ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਆਪੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮੁ ਹੈ ਸੋਧਿ ਦੇਖਹੁ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨਾ ॥
Joug Joug Apo Aapna Dharam Hai Sodh Dekho Ved Purana.
 ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਿਨੀ ਧਿਆਇਆ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਗਿ ਤੇ ਪੂਰੇ ਪਰਵਾਨਾ ॥ ੩ ॥
Gurmukh Jinee Dhiayia Har Har jag Tay Puraiy Parvana. SGGS 797.

Meaning: I examined the Vedas and Puranas with introspection (*Sodh Dekho*), to know that every age has its religion. (Every time period has its own religion). One who internalizes the messages emanating from the Guru’s mind (Gur + mukh) relating to the Omnipresent Creator will realize the Omnipresent.

The message here is that the Vedas do not cater for a religion that is *perpetual*; their messages are period, age or time based. The primary *reason* why spirituality must be *perpetual* is that it must discourse about the Creator who is *perpetual*. The message is also that to realize the Omnipresent one needs to internalize the messages that emanate from within the Guru’s mind (as contained within the *shabd*).

Here is the second verse that provides an understanding of the *overall* position regarding the Vedas in the entire SGGS ji.:

ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੩ ॥ ਵੇਦੁ ਪੜਹਿ ਹਰਿ ਰਸੁ ਨਹੀ ਆਇਆ ॥ ਵਾਦੁ ਵਖਾਣਹਿ ਮੇਰੇ ਮਾਇਆ ॥

Majh Mehla 3. Veyd Prreh Har Rus Nahi(n) Aya. Vaad Vakhaney Mohe Maya. GGS 128

Meaning: Studying the Vedas does not provide Godly essence; (Instead the discourse *Vakhanney*) causes one to get attached to the temporal polemics (*vaad*) therein.

The third verse that provides an understanding of the overall position regarding the Vedas in the entire SGGS ji.

॥ ਸਲੋਕੁ ॥ ਬਹੁ ਸਾਸਤ੍ਰੁ ਬਹੁ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਪੇਖੇ ਸਰਬ ਢਵੇਲਿ ॥

Salok. Bhou Sastar Bhou Simratee Pekhey Sarab Dhandol.

ਪੂਜਸਿ ਨਾਹੀ ਹਰਿ ਹਰੇ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਅਮੋਲ ॥੧॥

Pujass Nahi Har Hare Nanak Naam Amol. SGGS 265

Meaning: I have studied and researched the many Shastras and Simratees. Nanak, there is no spirituality of the Omnipresent Creator and of the invaluable Naam therein.

The third verse above explicitly states the notion of Naam does not exist within the Shastras and Simratees. Viewed collectively, all three verses above make clear that the translation of the verse in question **ਵੇਦਾ ਮਹਿ ਨਾਮੁ ਉਤਮੁ *Veda(n) Meh Naam Uttam*** cannot be *in the Vedas, the ultimate objective is the Naam*.

The verse in question (ਵੇਦਾ ਮਹਿ ਨਾਮੁ ਉਤਮੁ *Veda(n) Meh; Naam Uttam*) must thus be interpreted in the context of the overarching position accorded to the Vedas in the entire SGGS ji.

The SECOND KEY to understanding the verse above is to put the pauses in the right places. These pauses come *as a result* of understanding the first key above.

ਵੇਦਾ ਮਹਿ ਨਾਮੁ ਉਤਮੁ ਸੋ ਸੁਣਹਿ ਨਾਹੀ ਫਿਰਹਿ ਜਿਉ ਬੇਤਾਲਿਆ ॥

ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨ ਸਚੁ ਤਜਿਆ ਕੂੜੇ ਲਾਗੇ ਤਿਨੀ ਜਨਮੁ ਜੁਐ ਹਾਰਿਆ ॥ ੧੯ ॥

Veda(n) Meh; Naam Uttam So Suneh Nahi; Fireh Jio Beytalia.

Kahey Nanak Jin Sach Tajiya; Koorry Lagey; Tinee Janam Juye Haria.

Going by these pauses the translation would be as follows:

In the Vedas (ਵੇਦਾ ਮਹਿ *Veda(n) Meh*); the Exalted Naam (ਨਾਮੁ ਉਤਮੁ *Naam Uttam*); is not discoursed, (ਸੁਣਹਿ ਨਾਹੀ *Suneh Nahi*); it (ਸੋ So) (the discourse) is out of sync (ਫਿਰਹਿ ਜਿਉ ਬੇਤਾਲਿਆ *Fireh Jio Beytalia*); (with *Naam*). Nanak, discarding the Creator (ਸਚੁ ਤਜਿਆ *Sach Tajiya*) and inculcating Creator-devoid discourse (ਕੂੜੇ ਲਾਗੇ *Koorry Lagey*) is to gamble away life (ਜਨਮੁ ਜੁਐ ਹਾਰਿਆ *Janam Juye Haria*).

CONCLUSION:

Understanding the overarching position regarding any concept, belief or issue (the Vedas in this case) in the entire SGGS ji is critical in deciphering the intended and authentic messages of any given verse. This is because internal consistency of the messages of the SGGS was a paramount principle in the selection and inclusion of each and every composition. The application of this principle was guaranteed during the editing and compiling process of first the Pothe Sahib, and then the SGGS by its two editor – Guru Arjun and Guru Gobind Singh respectively.

Failure to appreciate such reality regarding the makeup of the SGGS leads not just to problematic translations and interpretations (as is the case with Sant Singh's translation above), but towards of injection of contradictions within verses where none exists. The common translation of the verse (as done by Sant Singh) erroneously suggests that while there are some verses within the SGGS that reject the Vedas, there are others that say otherwise (*In the Vedas, the ultimate objective is the Naam...*). This is simply not the case.

Use of the word ‘Creator’ to define God in Sikhi

Gurnam Singh Daffu

gurnamdaffu1108@gmail.com

The word ‘Creator’ to refer to God has been used when narrating the ‘creation’ story in the Christian religion. This ‘Creator’ word has also been and still is widely used in translations of Gurbani by Sikh translators, researchers, scholars and academics. One of the earliest translations, which used the word ‘Creator’ to describe the God of Guru Nanak, was carried out by Max Arthur Macaulife with the help of Sikh scholars at the time; Christened as a Roman Catholic but embraced Sikhi in the 1860s. The British employed him in the Indian Civil Service during occupation of the Indian subcontinent. By the very nature of his Christian background, he had erroneously applied Christian philosophy of a ‘Creator’ God, a God that is distinct from the Creation, to describe the God of Guru Nanak.

Many Sikhs when translating Gurbani have since then mistakenly used the word ‘Creator’. The Sikh translators, researchers, scholars and academics have, unfortunately, without realizing and without any thought, limited the portrayal of God in Sikh theology as revealed by Guru Nanak. By accepting and using this ‘Creator’ word, the Sikhs have not been able to affectively propagate the actual message of Guru Nanak.

The questions that we must ask are: 1). Is the word ‘Creator’ appropriate for it to be used when translating Gurbani into English, taking into account Sikh theology, to describe God? 2). Why do we need to ‘anglicize’ Gurmukhi words into words that make no sense or give a completely different meaning when translated? And 3). Should we not be promoting Sikhi by using Gurmukhi words in its originality in the translations, but with an added explanation of those words for those who are unfamiliar with the terminology that is being used in Gurbani to ensure preservation of the sanctity of Guru’s message?

THE FIRST QUESTION

To answer the first question, we need to understand how the word ‘Creator’ has been defined in Christianity and the fact that the first English translation of Sikh Gurbani was carried out by a Christian who had preconceived beliefs of a creationist story of a ‘Creator’ God.

The idea that God created the world out of nothing (creatio ex nihilo) is a fundamental belief in Christianity. The word appropriately fits into the Christian philosophy since Christians believe in a God that has created the heavens and the earth, and is a God that is distinctly separate from the Creation. The God of Christianity is limited to having an abode in the heavens and is not part of the Creation. A God that has created man, plants, animals, etc. A God that gives punishment for wrong doings and the belief of a heaven and hell that exists somewhere external to the ‘Creation’.

Guru Nanak’s theology is that God and the ‘Creation’ are both the One. There is no distinction between the ‘Creation’ and God. Guru Nanak’s God is within the ‘Creation’ and the ‘Creation’ is within God. There is not a distinct ‘heavenly’ abode somewhere external in which God resides.

ਲੋਗਾ ਭਰਮਿ ਨ ਭੂਲਹੁ ਭਾਈ ॥ ਖਾਲਿਕੁ ਖਲਕ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਾਲਿਕੁ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸ੍ਰਬ ਠਾਂਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

Logaa bharam na bhoolahu bhaiee ॥ Khaalik khalak khalak meh khaalik poor rahio sraab thaa(n)iee ॥1॥ rahaau ॥

SGGS p. 1349

People, do not be in any doubt. Karta Purakh is Sargun, and is within Sargun pervading throughout.

ਨਹ ਕਿਛੁ ਜਨਮੈ ਨਹ ਕਿਛੁ ਮਰੈ ॥ ਆਪਨ ਚਲਿਤੁ ਆਪ ਹੀ ਕਰੈ ॥

Neh kishh janamai neh kishh marai ॥ Aapan chalit aap hee karai ॥ SGGS p.281
Nothing is born (created) nothing dies (destroyed). Your wonder is done by Yourself.

ਨਿਰਗੁਨੁ ਆਪਿ ਸਰਗੁਨੁ ਭੀ ਓਹੀ ॥ ਕਲਾ ਧਾਰਿ ਜਿਨਿ ਸਗਲੀ ਮੋਹੀ ॥

Nirgun aap Sargun bhee ohee ॥ Kalaa dhaar jin sagalee mohee ॥ SGGS p.287
Karta Purakh is Nirgun and Sargun. With power has sustained Sargun all within.

ਕਈ ਬਾਰ ਪਸਰਿਓ ਪਾਸਾਰ ॥ ਸਦਾ ਸਦਾ ਇਕੁ ਏਕੰਕਾਰ ॥

Kiee baar pasario paasaar ॥ Sadhaa sadhaa ik eka(n)kaar ॥ SGGS p.276
Many times there is spread of Sargun. But always remains as one Karta Purakh.

God in Sikhi has been given many names, Akaal Purakh, Karta Purakh, Karta, Paarbrahm, etc. These are all Kirtem names i.e. adjective Virtues pertaining to God that have been used in Gurbani by the Gurus and the Bhagats. There are no words from the English vocabulary that can be aptly applied to put a name to the uniqueness of Guru Nanak's God, which can be used in the translation of Gurbani. Therefore, any kirtem name can be used as the preferred name instead of 'Creator' or 'Creator God'.

Karta Purakh is Nirgun (without virtues, without form) and Sargun (with virtues, with form). Karta Purakh is Sat, that which is permanently in existence. Karta Purakh is Saibhang, self – existent. Karta Purakh has spread from Nirgun to Sargun.

By understanding the above Gurbani verses collectively, it can be understood that the use of the Christian philosophy word 'Creator', for Karta Purakh, is not the correct term to use when translating Gurbani into English.

Guru Nanak's Karta Purakh is Sat and is Saibhang. Karta Purakh is both Nirgun and Sargun and is the One Source. Karta Purakh is not created or destroyed, so, how then can Sargun be 'created' out of nothing?

ਥਾਪਿਆ ਨ ਜਾਇ ਕੀਤਾ ਨ ਹੋਇ ॥ ਆਪੇ ਆਪਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਸੋਇ ॥

Thaapiaa na jai keetaa na hoi ॥ Aape aap niranjan soi ॥ SGGS p. 2

Karta Purakh cannot be created and no one can create. Karta Purakh remains untainted.

The answer is that it is not 'created'; there is nothing 'created' or destroyed. Karta Purakh is permanently in existence and is within Sargun and is Sargun and sustains it all. Karta Purakh is infinite, without beginning or end, and is the One pervading in all and everywhere.

THE SECOND QUESTION

The second question is about understanding and realizing that by 'anglicizing' words from Gurbani we tend to lose the originality of Guru Nanak's message. The translation of Gurbani by Max Arthur Macaulife was very much styled on the narratives in the Christian bible. For example, words that Max Arthur Macaulife has used that are common in both his translation of Gurbani and the Christian bible are: Creator, Creation, Lord, Thou, Thy, Thee, Thine.

The use of these words and the similar style of archaic writing, as in the bible, clearly shows the influence it had on Max Arthur Macaulife when he translated Gurbani. Sadly, the Sikh translators, scholars, researchers and academics in later years did not become aware of this, and the translations we have now are based on this erroneous version of his translation.

One of the first Sikh to have translated SGGS into English, Dr. Gopal Singh, had also followed the same layout of antiquated idioms as Max Arthur Macaulife. The widely available online version of SGGS by Dr. Sant Singh Khalsa MD, even though much of the antiquated idioms have been removed, still uses Creator, Created, Creation, O Lord; O Nanak, has also been used, which gives a completely incorrect meaning to the actual message of the

Guru. The idiom 'O Lord' is an invocation or a petition/appeal to God by the devotee that has been widely used in the Christian bible, written in second hand narrative. Dr. Sant Singh Khalsa MD has erroneously applied the same Christian philosophy when referring to Guru Nanak.

DEFINITION OF O INTERJECTION

1. (Used before a name in direct address, especially in solemn or poetic language, to lend earnestness to an appeal): Hear, O Israel! An appeal in earnest is most commonly used as an invocation or prayer to God to grant the devotee's wishes. An example to illustrate this is given below:

The Bible: "And he said, O LORD God of my master Abraham, I pray thee, send me good speed this day, and shew kindness unto my master Abraham." Genesis 24:12 KJV. Here the servant is petitioning or appealing to the God of Abraham.

SGGS: **ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ ॥ ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥੧॥** *Kiv sachiaara hoeai kiv koorhai tutai paal ॥ Hukam rajaee chalnaa naanak likhiaa naal. ॥1॥*

So how can you become truthful? And how can the veil of illusion be torn away? O Nanak, it is written that you shall obey the Hukam of His Command, and walk in the Way of His Will. ||1|| SGGS page 1.

By prefixing Nanak with an 'O' in his translation as above, Dr Sant Singh Khalsa MD has erroneously translated the verse showing that a second person is appealing to Nanak to obey the Hukam. The correct translation is: How can I become Karta Purakh realized; how can the wall of un-realization be removed. Nanak (first person), to become Karta Purakh realized is to be in obedience of the Hukam that is within me.

The verse is not written as an appeal, but as an instruction to Guru Nanak's own mind.

Guru Nanak has written Gurbani in the first person narrative. It is Guru Nanak's spiritual journey to achieving Oneness with God. Guru Nanak has written his own spiritual journey so that the Sikhs may also walk in the same path to achieve realization of Karta Purakh within.

ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਆਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ ॥ *Man too(n) jot saroop hai aapannaa mool pachhaann ॥* SGGS p.441,
O my mind, you are the embodiment of the Divine Light - recognize your own origin.

Here, erroneously, an appeal or petition to the mind is incorrectly translated. The correct translation is: Mind, you are the image of the Divine Conscious, realize Karta Purakh within.

In the verse **ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਆਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ ॥** *Man too(n) jot saroop hai aapannaa mool pachhaann ॥* Guru Nanak is not petitioning or appealing, but is giving a direct instruction to the mind to realize Karta Purakh within.

THE THIRD QUESTION

For too long, Sikhs have been using words and idioms that have had their origins from the bible of Christianity. It has become a norm amongst the Sikhs to use these words and idioms, so much so that we hardly give any thought to the implication of what we are writing.

Anyone who is not acquainted with Gurbani terminology will come across words such as 'Creator, Creation' when reading a translation of Gurbani, and will most likely assume that the God of Sikhi is somewhere sitting in the heavens and is the Creator of this Creation.

I believe Sikhs have done a huge disservice to the Sikhi of Guru Nanak. So many books, articles, videos, social media, etc., use these words or idioms. Sikhs have become so accustomed to the use of these words in the translations that they have readily accepted them within the Sikh academia.

There is no reason why Sikhs cannot break out of this norm; there is a need to resist the automatic impulse of using these words in the translations. There needs to be a commitment from the Sikhs to only use Gurbani words so that the message of Guru Nanak is sanctified. Sikhs need to un-learn and re-learn.

Let's look at an example: Creator, Lord, God etc., – these can be replaced by any kirtem (adjective) names e.g. Akaal Purakh, Karta Purakh, Parmaatma, Nirankar, Parbrahm etc. These are all names of the One Source.

ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ੴ - Oneness, Sat – In permanent Existence, Naam – Divine Virtues, Karta Purakh – Doer, Nirbhau – Fearless, Nirvair – without Enmity, Akaal Moorat – Timeless, Ajooni – Unborn, Saibhang – Self – Existence, Gurparsad – Blessings of Shabad Guru. SGGS p. 1

Translation: Oneness; Karta Purakh that is in permanent existence, without fear, without enmity, timeless, unborn, self – existence, is realized by becoming the Divine Virtues through enlightenment with blessings from the Shabad Guru.

Karta Purakh – The literal meaning most widely used are Creator Being, Creator God or just 'Creator'. But taking into account the context of Gurbani (nothing is created or destroyed, Akaal Purakh is Nirgun and Sargun), the word Karta Purakh simply means Doer (karnn wala), Hukam karnn wala, Sargun passaarnn karnn wala, or in other words, the One who has fashioned (formed) Sargun from Nirgun. We cannot apply the same definition of a 'Creator' God as defined in Christian philosophy to Karta Purakh as it makes no sense and becomes meaningless in Sikhi.

Sikhs have never really let go of the terminologies introduced by the British into Sikhi; the use of the word 'Sikhism' to refer to Sikhi is another example. Again, as with the words already discussed, Sikhs have used this word, probably, without being aware that Sikhi is the proper term to use as it is in Gurbani:

ਸਿਖੀ ਸਿਖਿਆ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ ॥ ਨਦਰੀ ਕਰਮਿ ਲਘਾਏ ਪਾਰਿ ॥

Sikhi sikhia gur vichaar ॥ Nadri karam laghaay paar ॥ SGGS p. 465

Sikhs that have learnt through the enlightenment of Shabd Guru. With the blessings have become realized.

Sikhi means to learn, but 'Sikhism', as coined by the British, does not justify its use to 'label' the wisdom of Guru Nanak. As in the above verse, Sikhi is a spiritual journey to the realization of Karta Purakh within, by becoming enlightened with the blessings of the Shabad Guru.

Wikipedia: '-ism is a suffix. It means "taking side with" or "imitation of", and is often used to describe philosophies, theories, religions, social movements, artistic movements and behaviors. It is typically added to nouns.'

Sikhi of Guru Nanak is neither "taking side with" nor "imitation of" and certainly cannot be associated with western thought of philosophies, theories, religions, social movements, artistic movements and behaviors. Guru Nanak's Sikhi is a unique spiritual journey that cannot be put on par with western thought.

Words such as transcendence, immanence and manifestation are being used in the translations as expressions of Karta Purakh. These words limit the limitless nature of Guru Nanak's Karta Purakh, which cannot and should not be used to express the Oneness of Sikhi. Let's look at the meaning of these words:

Transcendence – "is the aspect of a deity's nature and power that is completely independent of the material universe, beyond all known physical laws' This suggests that God is separate and distinct from the Creation.

Immanence – "The doctrine or theory of immanence holds that the divine encompasses or is manifested in the material world." This suggests that God surrounds or appears in the Creation - manifestation of God in the form of personages (prophets).

Manifestation – "is the act of becoming manifest, to become perceptible to the senses".

These and other words – such as Creator Being, Creator personified etc., used to express Karta Purakh cannot be justified for them to be used in Guru Nanak's theology. Karta Purakh is pervasive everywhere and within every living creature. Guru Nanak's theology is a spiritual journey that reveals the path to realization of Karta

Purakh within oneself by becoming the Divine Virtues through enlightenment, with the blessings from the Shabad Guru. There is no other doctrine that has or can provide a direct spiritual path to realization of Karta Purakh other than Guru Nanak's theology. The revelation by Guru Nanak that Karta Purakh is within every person and can be realized within is unique and unparalleled.

Other words most commonly used are 'His, Him, He', which expresses Karta Purakh's gender; this is against Sikhi thought. Karta Purakh as expressed by Guru Nanak is genderless, Nirankar (without form), Akaal (beyond time).

ਰੂਪੁ ਨ ਰੇਖੁ ਨ ਰੰਗੁ ਕਿਛੁ ਤਿਹੁ ਗੁਣੁ ਤੇ ਪ੍ਰਭੁ ਭਿੰਨੁ ॥ ਤਿਸਹਿ ਬੁਝਾਏ ਨਾਨਕਾ ਜਿਸੁ ਹੋਵੈ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨੁ ॥੧॥

Roop na rekh na rang kichh tirahu gun te prabh bhin || Tiseh bujhaae nanaka jis hovai soprasan ||1|| SGGS p. 283

Karta Purakh has no form, no shape and no colour; is beyond these three qualities. Nanak, this is realized with the blessings of Karta Purakh.

Sikhs are forgetting that the terminology being used is from western point of view, where it is commonly referring to God as a masculine person and physically sitting somewhere in the heavens separate from the Creation. Gurbani does not prescribe to this notion and, in fact, rejects it completely.

CONCLUSION

So, why do Sikhs keep using this type of terminology? Since the time of British occupation in India, the colonizers have attempted to translate and corrupt Gurbani that would align to their way of thought by using terminology from their own religious beliefs of Christianity. The Sikhs had accepted these translations as true and assumed that it must be correct without giving any scrutiny to it.

Even to the present day, Sikhs are still using these corrupted terminologies, which give a distorted picture of Guru Nanak's unique Sikhi. There needs to be a commitment by the Sikhs to translate and promote original and authentic Gurbani words, which would preserve the sanctity of Guru Nanak's message and his portrayal of Karta Purakh.

The translators can use English words within foot notes or within the passage for explanation, but only to explain the terminology and the message contained within Gurbani, so that those not familiar with Gurbani terminology can begin to understand Guru Nanak's unique spiritual journey.

Translation of Gurbani into a language of the locals is essential as this is the medium through which Sikhi can be shared and understood. Sikh children in the western world are especially at a disadvantage, since English is their local (first) language and trying to read and understand Gurbani can be challenging. It is vitally important to teach children that Guru Nanak's message is not to be distorted by using terminology from Christianity that becomes meaningless when applied to Sikhi. It is also critical to teach children that the 'Creator' God, defined in Christianity, is not that which is revealed by Guru Nanak.

Attempts by the earlier western translators to re-define Guru Nanak's Karta Purakh that aligns with their own belief of a God, defined within Christian philosophy, has been portrayed to the Sikhs and non-Sikhs. The re-defining has, to some extent, been successful and the Sikhs have fallen for it. We see this all the time, whether it's verbal or in written form, in schools, books, articles, essays and even in Gurdwara's; it has been drummed into us for far too long. It is crucial that the Sikhs realize that they have been taken for a ride; Sikhs have been so gullible that they have allowed Guru Nanak's untainted spirituality to be influenced by western ideology. Sikhs need to discard the terminology introduced by the westerners and re-define Karta Purakh as envisaged by Guru Nanak himself.

So, to label Karta Purakh as a 'Creator', as defined in Christianity, is not Gurmat. It goes against the wisdom of Guru Nanak and needs to be discarded and replaced by any kirtem name that is used within Sikhi.

Use of the word ‘Creator’ to define God in Sikhi A Response.

Karminder Singh Dhillon, PhD (Boston)
dhillon99@gmail.com

Gurnam Singh Daffu, his article “Use of the word ‘Creator’ to define God in Sikhi” (SB Vol 2 / 2023) has made an interesting and worthy argument pertaining to correct and accurate translation of Gurbani. This brief essay seeks to offer a response pertaining to the use of the word “Creator” for God in the hope of adding value to the debate.

I want to begin with the final para of Daffu’s essay which reads: “So, to label Karta Purakh as a ‘Creator’, as defined in Christianity, is not Gurmat. It goes against the wisdom of Guru Nanak and needs to be discarded and replaced by any kirtem name that is used within Sikhi.” The following seven points are offered in response.

One, the word “Creator” does *not* belong to Christianity or any other belief system. It is a word that belongs to the English language, which has a number of equivalent words and synonyms in Punjabi – *Karta* and *Kartar* being two of them. The original Bible is written in Hebrew. Hence the word “Creator” does not appear therein in this form. It is an English translation of the Hebrew word “*Elohim*” meaning “the God of Creation.”

The January –February Issue of the *Sikh Bulletin* carried a guest editorial by Principal Sawan Singh Gogia titled “Guru Nanak’s Unique Ideology” that contained the following paragraph pertaining to the word “Creator.”

*Guru Nanak’s concept of ‘God’ in other religions is summed up in the basic formula called the commencing verse of Sri Guru Granth Sahib in which Nanak has used the Panjabi word Kartar, in English Creator, to describe what Christianity calls God, Muslims Allah and multiple names by Hindus. Panjabi and English languages are members of the Indo-European language family. Kartar in Panjabi and Creator in English mean exactly the same thing. Consonants give sound to the words. The consonants in Kartar and Creator are exactly the same in both languages. If you remove the vowels we are left with KRTR in Panjabi and CRTR in English.*²

Second, the use of the word “Creator” is not “anti-Gurmat.” It cannot be, because its two equivalents - “*Karta*” and “*Kartar*” - are used as stand-alone words in the SGGS some 500 times. Here are four examples of the verses from the first 55 pages of the SGGS that make it clear that the word “*Karta*” is the equivalent of “*Creator*”.

ਜਾ ਕਰਤਾ ਸਿਰਠੀ ਕਉ ਸਾਜੇ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਸੋਈ ॥

Ja Karta Sirthee Kao Sajay Apay Jannai Soyee. SGGS Page 4.

The Creator (*Karta*) who Created (*Sajay*) The Universe (*Sirthee*)....

ਤੂੰ ਆਪੇ ਕਰਤਾ ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਸਭੁ ਹੋਇ ॥ Tu Apay Karta Tayra Keea Sabh Koye. SGGS Page 12.

You Are the Creator (*Karta*), Everything (*Sabh Koye*) Is of Your Creating / Making (*Keea*).

ਆਪੇ ਕਾਰਣੁ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਦੇਖੈ ਆਪਿ ਉਪਾਇ ॥

Apay Karann Karta Kray Srisht Daykhay Aap Upaye. SGGS 37.

The Creator (*Karta*) Himself (*Apay*) Creates The Elements (*Karann*) Of The Universe (*Srisht*) And Himself (*Aap*) Sustains (*Daykhay*) That Which Is Created (*Upaye*).

ਹਰਿ ਜੀਉ ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਕਰਤਾਰੁ ॥ Har Jio Tu(n) Karta Kartar. SGGS 54
O Omnipresent Lord (*Har Jio*), You Are the Creator (*Karta*) And Doer (*Karta*).

² Readers can access the issue here: <https://www.sikhbulletin.com/Bulletins/SikhBulletinJanFeb2017.pdf>

Third, given the usage of the words *Karta* and *Kartar* to refer to God extensively in the SGGS, it cannot “go against the wisdom of Guru Nanak” to use the term “Creator” when translating the words “*Karta*” and “*Kartar*.”

Fourth, the suggestion by Daffu that the word “Creator” *needs to be discarded and replaced by any kirtem name that is used within Sikhi*” becomes superfluous when noting that the word “Creator” is itself a “*kirten* name.” The word “Creator” describes a virtue of God, and is hence a descriptive word (*kirtem*). The reality is that humanity and mankind cannot have any name of God that is NOT *kirtem*. Every name that mankind has given to God since civilization began (including the name God itself) is indeed *kirtem*.

The SGGS makes this point clear through this verse on page 1083 of the SGGS.

ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ ਕਥੇ ਤੇਰੇ ਜਿਹਬਾ ॥ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ ॥

Kirtem Nam Kthay Tayray Jehba. Sat Nam Tera Pra Poorbla.

Meaning: All the names that I utter (ਕਥੇ ਤੇਰੇ ਜਿਹਬਾ *Kthay Tayray Jehba*) are descriptive of your virtues (ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ *Kirtem Nam*). Your foundational (ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ *Pra Poorbla*) virtue (ਨਾਮੁ *Nam*) is that you are eternal and permanent (ਸਤਿ *Sat*).

The antonym of “*kirtem*” name is proper name. No human being has the capacity or ability to provide any name other than a “*kirtem*” one for God. For God to have a proper name – that name would have to precede God’s existence or at least be as old as God himself. How can that be when the very languages that are used to coin names are recent inventions of mankind. If XYZ is claimed to be the proper name of God in language A, what was it then before language A existed? As stated above, even the word “God” is “*kirtem*” or descriptive of the three basic functions of the Creator, namely to **Generate**, **Ordain** and **Destroy** –which is the acronym of the word God.

Fifth, it need be noted that languages evolve. Old English was indeed spoken with words such as Thou, Thy, Thee, Thine etc. That these words appear in the English version of the Bible does not make them “Christian words” or words of the Bible. The existence of these words in the Bible is merely an indicator of the period or era during which the early English translations of the Bible appeared.

Daffu is correct in asserting that these words should not be used when translating the SGGS into English (as is done for instance by Dr Gopal Singh and Manmohan Singh amongst others). But the reason for such an assertion should *not* be that these words belong to Christianity. For one, words do not belong to a religion, they belong to a language. So the reason should be that when the SGGS was first translated into English, these words were *no longer in use* due to the evolution within the English language. Hence there was no real need to use these old words in the translations.

Sixth, the argument against the use of old English words such as Thou, Thy, Thee Thine etc is entirely different from the one against the use of the word “Creator” for God. The first is about using old terms that are no longer in use. The second is whether the word “Creator” is an accurate translation of the word “*Karta*” and “*Kartar*.” The first is valid, the second is not. Hence, the two arguments should not be placed within the same parameters.

Finally, the notion that Sikhs should not use names of God of other belief systems is not in line with Gurbani and *Gurmat*. As pointed out in my essay titled *Vaheguru* in this same issue (Page 12-18 *The Sikh Bulletin* Vol 2 /2023), the SGGS contains names of God from a variety of belief systems. From the *Puratan* tradition we have *Har* and *Raam*. From the Muslim tradition the words *Allah*, *Raheem* and *Khuda* appear some 50 times. From the Yogi tradition we can find *Alakh* and *Niranjan*. From the *Bhagti* tradition we have *Beethal* and *Raiya*. And from the personal tradition we can find, amongst others – *Pita*, *Mata*, *Pritam*, *Priya*, etc.

Truthful Living – A Gurbani Perspective

Dr. Devinder Pal Singh
 Director,
 Center for Understanding Sikhism
 Mississauga, Ontario, Canada
c4usikhism@gmail.com

Truthful living is a central concept in Sikhism. It highlights the importance of living a life based on truth, honesty, and integrity. According to Sikhism, living a truthful life is essential for spiritual growth and leading a fulfilling and purposeful life.

The foundation of truthful living in Sikhism is the concept of ‘*Sat*,’ which means truth or reality. Sikhism emphasizes the importance of seeking and living in harmony with the ultimate truth, which is believed to be embodied in the teachings of the Guru Granth Sahib, the holy book of the Sikhs [1]. Truthful living involves aligning one’s thoughts, words, and actions with this ultimate truth. Guru Nanak emphasizes the importance of truthful living as:

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੇ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ ॥

Sachahu orai sabh ko upar sach achār.

Truth is the highest virtue, but higher still is truthful living. (Mehl 1, SGGS, p. 62)

Essential Aspects

One of the major principles of truthful living in Sikhism is honesty [2-3]. Sikhs are expected to be honest in all their dealings and interactions with others. It includes being truthful in their speech, actions, and intentions. Sikhism teaches that honesty is a moral virtue and a spiritual practice that leads to inner peace and enlightenment. Advising on the daily routine of a devotee, Guru Nanak proclaims:

ਪਹਿਲਾ ਸਚੁ ਹਲਾਲ ਦੁਇ ਤੀਜਾ ਖੈਰ ਖੁਦਾਇ ॥

Pahilā sach halāl du^oe tījā khair khudā^oe.

Let (you adopt) firstly truthfulness, secondly honest living, and thirdly charity in the love of God. (Mehl 1, SGGS, p. 141)

Another critical aspect of truthful living in Sikhism is humility. Sikhs are encouraged to cultivate a sense of humility and modesty in their daily lives. It involves acknowledging one’s limitations and weaknesses and seeking to learn from others. Humility is an essential quality for spiritual growth and is closely tied to the concept of ‘*Seva*,’ which means selfless service.

ਮਿਠਤੁ ਨੀਵੀ ਨਾਨਕਾ ਗੁਣ ਚੰਗਿਆਈਆ ਤਤੁ ॥

Miṭhaṭ nīvī nānkā guṇ chāṅgā^oī^oā taṭ.

Sweetness and humility, O Nanak, are the essence of virtue and goodness. (Mehl 1, SGGS, p. 13)

ਸੁਖੁ ਹੋਵੈ ਸੇਵ ਕਮਾਣੀਆ ॥

Sukh hovai sev kamāṇī^oā.

You shall find peace, doing selfless service. (Mehl 1, SGGS, p. 19)

Sikhism also emphasizes the importance of living harmoniously with nature and the environment [4]. Sikhs are expected to respect and protect the natural world and live in a way that minimizes environmental harm. It

includes practicing sustainability, reducing waste, and being mindful of one's consumption habits [5]. Guru Nanak asserts that nature is the manifestation of God, who is all-pervading. Therefore, he urges us to have a harmonious relationship with it.

ਨਾਨਕ ਸਚ ਦਾਤਾਰੁ ਸਿਨਾਖਤੁ ਕੁਦਰਤੀ ॥

Nānak sach dātār sinākhat kudratī.

Nanak says that the True One (God) is a great benefactor. He is revealed through His All-powerful Creative Nature. (Mehl 1, SGGS, p.141)

The *Jap* hymns, also known as *Japji Sahib*, are a collection of sacred hymns composed by Guru Nanak, the first Sikh Guru, which form the basis of Sikh daily prayer [6]. The *Jap* hymns contain teachings on various spiritual topics, including the importance of truthful living.

According to Guru Nanak, truthful living involves aligning one's thoughts, words, and actions with the ultimate truth, which is the divine reality that underlies all existence. In the *Jap* hymns, he teaches that the path to truthful living begins with recognizing the fundamental unity of all creation and cultivating a sense of oneness with the divine [7].

One of the fundamental teachings on truthful living in the *Jap* hymns is the importance of living following one's true nature. Guru Nanak teaches that everyone has a unique purpose and destiny and that living in alignment with this purpose is essential for a truthful and fulfilling life. It involves being true to oneself and following *Hukam* (Divine Command) rather than conforming to the expectations of others or society. Guru Nanak proclaims it as:

ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ ॥ ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥

Kiv sachīārā hoīai kiv kūṛḥai tṭai pāl. Hukam rajāī chalṇā Nānak likhīā nāl.

How can you become truthful? And how can the veil of illusion be torn away? Nanak says that (to be a truthful person) one must follow the *Hukam* (Divine Command). (Mehl 1, SGGS, p. 1)

Another crucial aspect of truthful living in the *Jap* hymns is the importance of honesty and integrity. Guru Nanak emphasizes the significance of speaking the truth and living with integrity in all one's dealings with others. He teaches that falsehood and deception are barriers to spiritual growth and that living in truthfulness is essential for developing a deep and abiding connection with the divine. Guru Nanak highlights the importance of acquiring spiritual wisdom, as:

ਗਿਆਨ ਵਿਹੁਣਾ ਕਥਿ ਕਥਿ ਲੁਝੈ ॥

Giān vihūṇā kath kath lūjḥai.

Without spiritual wisdom, they (people) babble and argue. (Mehl 1, SGGS, p. 466).

In addition to honesty and integrity, the *Jap* hymns also stress the importance of humility and selflessness. Guru Nanak teaches that spiritual growth and enlightenment come from serving others and living humbly. He proclaims the significance of putting the needs of others before one's own and cultivating a sense of compassion and kindness towards all beings. Guru Nanak articulates:

ਭੁਗਤਿ ਗਿਆਨੁ ਦਇਆ ਭੰਡਾਰਣਿ ਘਟਿ ਘਟਿ ਵਾਜਹਿ ਨਾਦ ॥

Bhugaṭ giān daīā bhṇḍārāṇ ghṭ ghṭ vājḥ nād.

Let spiritual wisdom be your sustenance and compassion your provider (for others). Let (you hear) the Sound-current of the love of God everywhere. (Mehl 1, SGGS, p. 6)

Relevance in Present Era

Truthful living is crucial in the modern context for several reasons. In today's world, there is a growing sense of uncertainty and distrust in many areas of life, including politics, business, and personal relationships. It has led to a breakdown in trust and a general disillusionment with the institutions and systems that govern our lives.

In this context, truthful living provides a foundation for building trust, fostering transparency, and creating a sense of accountability. When individuals and institutions operate with honesty and integrity, they are more likely to be trusted and respected by others. It, in turn, can lead to greater cooperation, collaboration, and positive outcomes. Guru Nanak makes us aware of our responsibility and accountability for our actions. He says:

ਕੀਤਾ ਆਪੇ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਲੇਖਾ ਸੰਢੀਐ ॥

Kīṭā āpo āpnā āpe hī lekḥā sandhīṭai.

Everyone receives rewards for his actions. The person's account is adjusted accordingly (as per his good or evil acts). (Mehl 1, SGGS, p. 473)

Moreover, truthful living is essential for promoting social justice and equality. In a world that is often marked by discrimination, prejudice, and inequality, living with honesty and integrity can help to challenge and dismantle these structures. By bravely and firmly stating one's beliefs and objections against injustice and advocating for truth and transparency, individuals and groups can help to create a more just and equitable society. Guru Nanak asserts that it is a pious duty of a king (i.e., leader or judge) to provide justice to all without any discrimination. He says:

ਰਾਜੇ ਚੁਲੀ ਨਿਆਵ ਕੀ ਪੜਿਆ ਸਚੁ ਧਿਆਨੁ ॥

Rāje chulī niāv kī paṛiā sach dhiān.

For the king, cleansing is justice; for the scholar, it is true meditation. (Mehl 1, SGGS, p. 1240)

Finally, truthful living is crucial for promoting sustainability and protecting the environment. In a world that is facing significant environmental challenges, such as climate change and ecological degradation, living with honesty and integrity can help to create a more sustainable and resilient future. By reducing waste, consuming responsibly, and advocating for environmentally conscious policies, individuals and groups can help mitigate human activities' impact on the planet.

Sikhism emphasizes the importance of living a life of purpose, service, and ethical behavior by connecting with the divine and achieving spiritual enlightenment. In this context, truthful living is an integrated approach that emphasizes spiritual growth and fulfillment through ethical and sustainable living. This way of life is crucial in the modern context because it promotes trust, transparency, accountability, social justice, equality, sustainability, and environmental protection. By living with honesty and integrity, individuals and institutions can create a more just, equitable, and sustainable world for future generations.

References

1. Sri Guru Granth Sahib, (SGGS), 1983 (Reprint), SGPC, Amritsar
2. Singh, D. P. (2019, January). A Path to Truthful Living (Part -I), *The Sikh Review*, 67 (1), 25-32.
3. Singh, D. P. (2019, February). A Path to Truthful Living (Part -II), *The Sikh Review*, 67 (2), 19-30.
4. Singh, D. P. (2022). Natural Symbolism in Sri Guru Granth Sahib. *Horizon J. Hum. Soc. Sci. Res.* 4 (2), 1–7. <https://doi.org/10.37534/bp.jhssr.2022.v4.n2.id1158.p1>
5. Singh, D. P. (2018). *Science, and Sikhism - Conflict or Coherence*, 2018, Singh Brothers, Amritsar, India.
6. Talib, G. S. (1977). *Japuji: The Immortal Prayer Chant*. Delhi.
7. Singh, S. (2004). *The Seeker's path: Being an interpretation of Guru Nanak's Japji*. Orient Blackswan

ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ³ ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

terahukum@gmail.com

38 ਪੌੜੀਆਂ ਅਤੇ 2 ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬਾਕਮਾਲ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਅੱਜ ਤੱਕ 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਡਾ: ਕਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਪਹਿਲੀ ਐਸੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸੰਧਰਭ ਦਾ ਉਹ ਧਾਰਾ ਫੜ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੂਰੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪਿਰੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾ ਸਿਰਫ ਹਰ ਪੌੜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਅਗਲੀ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀ ਪੌੜੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ, ਬਲਕਿ ਹਰ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਇਕ ਦੂਸਰੀ ਪੰਕਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੀ ਬਾਣੀ ਪੜਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਨੂੰ ਬਕਾਇਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਿਹੜੇ ਮੁਖ ਪੜਾਅ ਹਨ, ਹਰ ਪੜਾਅ ਬਾਰੇ ਜੇ ਤਫ਼ਸੀਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਰਨਾ ਕੀ ਹੈ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਲਈ। ਮੇਰੀ ਇਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਲੋਂ ਬਣਾਏ ਨੋਟਸ (Notes) ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ।

ਸਲੋਕ -ਆਦਿ ਸਚੁ...

ਜਪੁ ਬਾਣੀ, ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਸਚਿਆਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹੀ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮੰਜਿਲ ਵੀ ਹੈ। ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਸਲੋਕ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਜਿਲ ਦੀ ਲੋਕੇਸ਼ਨ ਕਿਥੇ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਕਿਥੇ? ਇਸ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਰਬ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਰਣ ਤਕ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ'। ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਮਰਜੀ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਕਦੇ ਜੁੜਨਾ ਹੈ ਤੇ ਜੁੜਨਾ ਹੈ ਵੀ ਜਾ ਨਹੀਂ।

ਪੌੜੀ 1 - ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ....

ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਭਾਵ ਸਚਿਆਰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਨਹਾਉਣ ਨਾਲ, ਮੈਂ ਵਰਤ ਰੱਖਣ ਨਾਲ, ਬੇਅੰਤ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਬਹੁਤਾ ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭਾਵ ਸ਼ਰੀਰਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕੇ ਸਿਰਫ ਮਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੀ ਰੱਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਮਿਟਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਸਚਿਆਰ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਰੱਬ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਬਾਹਾਂ ਖੇਲ ਕੇ, ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਨਾਲ/ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਬਹਿਣ ਨਾਲ, ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਐਸਾ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਸਮਝ ਦੇ ਬਿਨਾ, 'ਸਿੱਖੀ' ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਹੁਕਮ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 2 - ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ....

ਦੂਸਰੀ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਹੁਕਮੁ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਸਰੀਰ ਮਿਲਿਆ, ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਾਨ ਮਿਲੀ। ਇਹ ਵੀ ਹੁਕਮੁ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਚੰਗੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਵੀ ਤੈਅ ਹੁਕਮੁ (ਨਿਯਮ) ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਪਾਉਂਦੇ ਨੇ ਜਿਸਨੂੰ ਆਪਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਇਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ, ਜਾਂ ਕਾਇਨਾਤ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਰ ਬਲਾ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮੁ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 'ਹਉਮੈਂ' ਦੀ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੁਕਮੁ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਮਝਣਾ ਹੀ 'ਹਉਮੈਂ' ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਉਹ ਕੰਮ ਜੋ ਹੁਕਮੁ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ, ਹਉਮੈਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਹੁਕਮੁ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਹੋਰ ਨੁਕਤਾ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਆਲਮ ਦਾ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰਾ ਹੁਕਮੁ ਅਧੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ ਸਾਡੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ ਪਰ ਨਾਨਕ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ

³ ਸ. ਕਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ, ਪੀਐਚਡੀ, ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'Understanding Nitnem: Jup, Sodhar and Sohela ਵਿਚੋਂ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜੇ ਮੈਂ ਸਮਝ ਸਕਿਆ, ਉਹ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਹੁਕਮ ਕਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਿਆ, ਸਮਝ ਲਿਆ, ਅਹਿਸਾਸ ਕਰ ਲਿਆ, ਉਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜਿਉਣ ਵੀ ਲੱਗ ਗਏ ਪਰ ਉਸ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਹੁਕਮ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਵੀ ਖੁਹ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪਿਆਸਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਤਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰਾ ਭਾਣਾ (ਹੁਕਮ) ਮੀਠਾ ਲਾਗੇ। ਮਿਠਾ ਲਗਣਾ ਬੜਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 3 - ਗਾਵੈ ਕੇ ਤਾਣੁ ਹੋਵੈ ਕਿਸੈ....

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਗੁਣ/ਕਲਾ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ; ਕੋਈ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਦਾਤ ਵਿਚੋਂ; ਕੋਈ ਜੰਮਣ-ਮਰਣ ਦੇ ਖੇਲ ਵਿਚੋਂ, ਹੁਕਮ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਉਸ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦਿਖਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਾ ਲੈਣ ਵਿਚੋਂ ਹੁਕਮ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਜ਼ਰੇ-ਜ਼ਰੇ ਵਿਚੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦਾ ਵਿਖਿਆਨ ਕਦੇ ਖਤਮ ਨੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਬੇਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੌੜੀ ਦੀਆਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ - ਵਿਗਸੈ ਵੇਪਰਵਾਹੁ।

ਮੈਂ ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਹੁਕਮ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਧਾਰਣਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ : ਇਹ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਖਾਣ ਲਈ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਹਨ, ਹੁਕਮ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਿੱਟੀ ਖਾ ਕੇ ਜਿਓਂਦੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਡੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਟੇ ਪਾਏ ਹੁੰਦੇ। ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਉੱਪਰ ਸਿੱਟਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਹੁਕਮ ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਈੰਸ ਨੇ ਗ੍ਰੈਵਿਟੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ। ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਕੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ਮੰਗਣੇ ਜਾਂ ਹੋਣੇ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ। ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਜੀਵ ਲਈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ, ਉਸ ਲਈ ਪਰਿਆਪਤ ਭੋਜਨ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਭੋਜਨ ਲਈ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਇਹ ਵੀ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੀੜੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸ਼ੇਰ, ਮਿਹਨਤ ਸਭ ਨੂੰ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਹੁਕਮ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅਗੇ ਸਮਝਾਂਗੇ।

ਪੌੜੀ 4 - ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬ ਸਾਚੁ ਨਾਇ...

ਇਸ ਪੌੜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਕਿ ਹੁਕਮ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਜੇ ਰੱਬ ਸੱਚ ਹੈ ਭਾਵ ਕਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਹੁਕਮ ਭੀ ਕਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਤਰਾਂ ਅਟੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਨੁਕਤਾ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਨ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅਟੱਲ ਹੋਣ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਘਰ ਕਰਦਾ (ਸਮਝ ਆਉਂਦਾ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਾਖੰਡਵਾਦ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਢਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਪਏ ਜਾਲੇ ਹਟਦੇ ਨੇ ਤੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਹਰ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਅਡਵਾਂਸ (ਆਧੁਨਿਕ) ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਨੇ। ਕੁਝ ਉਦਹਾਰਣਾਂ : ਜੇ ਹੁਕਮ ਅਟੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਾਂ ਆਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਨਾਲ ਵੀ ਬਿਮਾਰ ਨੇ ਰਾਜੀ, ਫੇਲ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪਾਸ ਨੀ ਹੋਣਾ, ਭਾਵ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਬਦਲਣਾ। ਬਿਮਾਰ ਨੇ ਇਲਾਜ ਨਾਲ ਰਾਜੀ ਤੇ ਫੇਲ ਨੇ ਪੜਾਈ ਨਾਲ ਬਾਜੀ ਮਾਰਨੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪੌੜੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤਾ - 'ਭਾਖਿਆ ਭਾਉ ਅਪਾਰੁ' ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ (ਮਾੜੀ) ਘਟਨਾ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਸਲਨ ਕਿਸੇ ਕਰੀਬੀ ਦੀ ਮੌਤ, ਬੱਚਾ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਨੁਕਸਾਨ, ਪੜਾਈ ਵਿਚ ਲੋੜ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨੰਬਰ, ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਨਾ ਲਗਣਾ, ਗੱਲ ਮੁਕਾਓ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਚਾਹੀ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਅਸੀਂ ਰੱਬ 'ਤੇ ਭੰਨ ਦੇ ਹਾਂ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮੀ-ਸਰਦੀ ਹੋਣਾ, ਗੜਿਆਂ ਕਾਰਨ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ ਆਦਿ ਦਾ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਰੱਬ, ਰੱਬ ਤੇ ਸਿਰਫ ਰੱਬ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲਗਦੈ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ (ਮੰਤਰ) ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ 'ਨਿਰਵੈਰੁ' ਕਿਹਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਸ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਕ ਕਦਮ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਬੇਹੱਦ ਅਹਿਮ ਹੈ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਲਈ ਅਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮੋੜਾ ਹੈ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਵਿਚ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਘਟਨਾ ਮੌਕੇ ਜਦੋਂ ਦਿਮਾਗ ਨੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੀ ਅਸਲੀ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂਗੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਹੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਜਾਵੇਗਾ। ਰੱਬ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁੱਸਾ ਜਦੋਂ ਖਤਮ ਹੋਵੇਗਾ, ਫੇਰ ਹੀ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਫੇਰ ਹੀ ਤਾਂ ਭਾਣਾ/ਹੁਕਮ ਮਿੱਠਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਵਾਰੇ ਸਵਾਲ ਖੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚੱਲਿਆਂ ਹੀ ਸਚਿਆਰ ਬਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਪੌੜੀ ਨੰਬਰ ਚਾਰ ਵਿਚ ਫਿਰ 2 ਸਵਾਲ ਖੜੇ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ

ਅੰਦਰ ਹੁਕਮ ਵਰਤਦਾ ਦਿਸੇ, ਮੈਂ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂ, ਮੈਂ ਕੈਸੀ ਸੋਚ ਘੜਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਿਆਰ ਭਰਿਆ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਖੁਦ ਉਸਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਣਾ। ਭਾਵ ਸਬਦਿ (ਗੁਰਬਾਣੀ) ਵਿਚ ਰੰਗ ਕੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਏਗਾ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਚਿਆਰ ਬਣਕੇ ਜਿਸ ਨਦਰਿ/ਰਹਿਮਤ/ਆਨੰਦ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਉੱਪਰ ਤੁਰੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਮਿਹਨਤ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਉਣ ਲਈ ਮਿਹਨਤ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਚਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਪੌੜੀ 5 - ਥਾਪਿਆ ਨ ਜਾਇ ਕੀਤਾ...

ਪੌੜੀ ਨੰਬਰ ਪੰਜ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਨੁਕਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਲੈਕੇ। ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਥਾਂ ਨਵਾਂ ਹੁਕਮ ਨਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਰਮਕਾਂਡ, ਸਾਇੰਸ ਦਾ ਫਾਰਮੂਲਾ, ਪੂਜਾ ਜਾਂ ਅਰਦਾਸ, ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀ। ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ (ਮਾਣ) ਮਿਲਣੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਤਕ ਅੱਪੜਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਗੁਣਾ ਦਾ ਪੜਾਅ। ਇਹ ਇਕ ਬੇਹੱਦ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਘਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਬਦਲਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨ (ਗੁਣ ਦੇਣ ਵਾਲਾ) ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਹਿਣਾ ਆਸਾਨ ਹੈ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ, ਪਰ ਹੋਣਗੇ ਕਿਵੇਂ ? ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਹ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਣ ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਗੁਣ ਉਸਦੇ ਹਨ ? ਪਰ ਜਦੋਂ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਗੁਣ ਦਾ ਕਨੈਕਸ਼ਨ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਗੁਣ ਹੁਕਮ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਣ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਹੁਕਮ ਨਾ ਸਿਰਫ ਗੁਣ ਲੈਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਦੁੱਖ ਹਟਦੇ ਨੇ ਤੇ ਸੁਖ ਘਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਨੇ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਾਵ ਸਬਦਿ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਹੁਕਮ ਸਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪਸਾਰੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਖਾਤਮੇ ਅਤੇ ਗੁਜਾਰੇ ਸਬੰਧਿਤ ਹੁਕਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਸਬਦਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਹੁਕਮ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਜਦੋਂ ਹੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੈ, ਫਿਰ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਬਸ ਇਕ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭਨਾ ਜੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਦਾਤਾ ਹੈ (ਅਲਗ-ਅਲਗ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਚਲਾ ਰਹੀਆਂ), 'ਤੇ ਉਹ ਦਾਤਾ, ਹੁਕਮ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ।

ਪੌੜੀ 6 - ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਾ ਜੇ ਤਿਸੁ...

ਪੌੜੀ ਛੇਵੀਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਐਸਾ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਨਹਾਉਣ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਓਥੇ ਕਿਉਂ ਜਾਵਾਂ ? ਅੱਗੋਂ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਪੂਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਦੁਨੀਆ ਦੇਖ ਲਈ ਹੈ ਤੇ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਅਪਣਾਏ ਵਗੈਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਐਨੀ ਕੁ ਗੱਲ ਪੱਲੇ ਬੰਨ ਲਈ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮੱਤ ਰਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਵੇਗੀ।

ਜਿਵੇਂ ਤੀਰਥ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਉਮਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰੇ/ਪਿੱਛੇ ਲੱਗੇ, ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਨਾਮ ਵੀ ਬਣ ਜਾਵੇ ਪਰ ਜੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਦੁੱਕੀ ਜਿਨੀ ਬੁੱਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇਸ਼ੀ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਫ਼ਰ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਲਈ।

ਪੌੜੀ 7 - ਜੇ ਜੁਗ ਚਾਰੇ ਆਰਜਾ ਹੋਰ...

ਦੂਸਰਾ ਵੱਡਾ ਨੁਕਤਾ ਇਸ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਕਮ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਕੰਮ ਹੋ ਸਕੇ।

ਗੁਣ ਤਕ ਦੀਆਂ 7 ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਹੁਕਮ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਥਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝਿਆ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਦਾ ਬੇਹੱਦ ਅਹਿਮ ਕਿਰਦਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ, ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਜਿਓਂਕੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਨੇ। ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਕੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਸਬਦਿ (ਗੁਰਬਾਣੀ) ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਬਾਰੇ ਹਨ ਅਗਲੀਆਂ 4 ਪੌੜੀਆਂ।

ਪੌੜੀ 8-11 - ਸੁਣਿਐ ਸਿਧ ਪੀਰ ਸੁਰਿ...

ਪੌੜੀ ਨੰਬਰ 8 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 11 ਤਕ ਸੁਣਿਐ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਿਐ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝ ਲਈਏ। ਸੁਣਿਐ ਦਾ ਅਰਥ ਇਥੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਮਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਾ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਸੁਣਨ ਲਈ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਸਬਦਿ ਭਾਵ ਸਬਦੁ ਵਿਚਲਾ ਗਿਆਨ।

ਇਹਨਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਬਦਿ ਸੁਣਨ (ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ/ਬਠਾਉਣ) ਨਾਲ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਨਵੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਕਰਦੀ ਹੈ; ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ, ਸੂਰਜ, ਪੁਲਾੜ ਅਤੇ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚਲੇ ਪਸਾਰੇ ਬਾਰੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜੇ ਮਨ/ਹਿਰਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਵੀ ਉਸਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਸਾਡੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ; ਸਬਰ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸੁਰਤ ਸਹਿਜੇ (ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਜਾਂ ਜ਼ੋਰ ਲਾਏ) ਹੀ ਜੁੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਣਾ ਰੂਪੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਗੁਣ ਇੱਕਠੇ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪੱਖੋਂ ਅੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹੀ ਰਾਹ ਦਿੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਧਿਆਤਮ ਜਿਹੀ ਵਿਖਮ ਚੀਜ਼ ਜੇ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਵੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਬਦਿ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਸ਼ਿਵ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਇੰਦਰ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮੁੱਲ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੈ; ਤੀਰਥ ਇਸਨਾਨਾਂ ਜਿਹੇ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਕਰਮਕਾਂਡ ਪਿਛਲੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਾਣ ਮਿਲਣ ਪਿਛਲੀ ਸਚਾਈ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਇਹ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਰਮਕਾਂਡ ਸਚਿਆਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ; ਵੱਡੇ ਮੁਸਲਿਮ ਪੀਰਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੁਣਿਐ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 2 ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਖਾਸ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗਰੰਠੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਜਿਵੇਂ ਸੁਣਿਐ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਫਾਇਦਾ ਦਸ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਉਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਹ ਹਨ : "ਨਾਨਕ ਭਗਤਾ ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ ॥ ਸੁਣਿਐ ਦੁਖ ਪਾਪ ਕਾ ਨਾਸੁ ॥" ਭਾਵ ਸਬਦਿ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਣ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਔਗਣ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਖਾਸ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੇ ਸੁਣਿਐ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਕੁਲ ਮਿਲਾਕੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ/ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਸਮਝ ਕਿ ਮਨ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਫਾਇਦੇ ਲੈਣੇ ਹਨ, ਜੇ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਣਿਐ ਦੀ ਪ੍ਰੀਕ੍ਰਮਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਪੌੜੀ 12-15 - ਮੰਨੇ ਕੀ ਗਤਿ ਕਰੀ...

ਸੁਣਿਐ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਟੇਜ (ਪੜ੍ਹਾਅ) ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਮੰਨੇ ਦੀ। ਸੁਣਿਐ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਗਿਆਨ ਮਨ ਵਿਚ ਬੈਠਾਇਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਫੈਸਲੇ ਲੈਕੇ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਚਲਦੇ ਚਲਦੇ ਇਹਨੇ ਪੱਕੇ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨੁਕਤਾ ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਸਾਡੀ ਪਛਾਣ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਇਸੇ ਸਟੇਜ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੰਨੇ ਦੀ ਸਟੇਜ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੰਨੇ ਵਾਲੀ ਸਟੇਜ ਵਿਚ ਮਨੋਦਸ਼ਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਜਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਫਿਰ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਇਆ। ਮਨੋਦਸ਼ਾ ਦੀ ਫੀਲਿੰਗ/ਤਜਰਬਾ ਐਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਾਂ, ਮੰਨੇ ਦੀ ਸਟੇਜ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਜਿਉਣ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਅੰਦਰ ਘਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੰਨੇ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਸੁਰਤ, ਮਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਕੁਝ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬੰਦੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸਿੰਗ ਨਿੱਕਲ ਆਉਣ ਜਾਂ ਪੂਛ ਉੱਘ ਆਵੇ ਜਾਂ ਖੂਨ ਲਾਲ ਦੀ ਥਾਂ ਨੀਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਭੁੱਖ ਲੱਗਣੋਂ ਹਟ ਜਾਵੇ। ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰਤ, ਮਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਟ੍ਰਾਂਸਫੋਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਨੇ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰੀਕ੍ਰਮਾ ਸੁਰਤ, ਮਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰੀਕ੍ਰਮਾ ਹੈ। ਮੰਨੇ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੰਨੇ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਨੀ ਖਾਂਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਔਗਣਾਂ ਕਾਰਨ ਆਤਮਿਕ ਮੌਤ ਨੀ ਮਰਦਾ ; ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਪਤਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੰਨੇ ਵਿਚ ਫਿਰ ਇਨਸਾਨ ਰਵਾਇਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਤਿਆਂ 'ਤੇ ਨਾ ਤੁਰਕੇ ਸਗੋਂ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ ; ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਮਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਭਾਵ ਪੰਜੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵੀ ਸਬਦਿ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਨੇ ਭਾਵ ਇੰਦਰੀਆਂ ਮਨ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸਧੇ ਹੋਏ ਮਨ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਮੰਨੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਮਨੋ ਦਸ਼ਾ ਹੈ

ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਹੁੰਚੀਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਸਾਨੂੰ ਓਥੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋੜ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰਾਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਢੋਂਗ ਕਰਨ ਦੀ।

ਮੰਨੇ ਦੀ ਹਰ ਪੱੜੀ ਵਿਚ 2 ਪੰਕਤੀਆਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਮੰਨੇ ਦੀਆਂ ਪੱੜੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਦਸ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਮੰਨੇ ਬਣਨ ਦਾ ਰਾਹ ਦਸ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ। ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇੰਝ ਹਨ: ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਹੋਇ ॥ ਜੇ ਕੇ ਮੰਨਿ ਜਾਣੈ ਮਨਿ ਕੋਇ ॥ ਭਾਵ : ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਐਸੀ ਖੂਬੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਇਹ ਗੁਣ ਬਣ ਜਾਵੇ ਭਾਵ ਉਹ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਸਮਝੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਮਝੇ ਕੇ ਸਚਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਵ ਇਹ ਰਬੀ ਗੁਣ ਹੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੰਨੇ ਦੀ ਮੰਜਿਲ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ।

ਮੰਨੇ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਪੱੜੀਆਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੱਸਦੀਆਂ ਨੇ ਕਿ ਮੰਨੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਟੀਚਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਮੰਨੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤਜਰਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਪੁ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੁਣਿਐ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕਿ ਮੰਨੇ ਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਅਤੇ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤਫ਼ਸੀਲ ਨਾਲ ਅਗਲੀਆਂ ਪੱੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੱੜੀ ਨੰਬਰ ਸੇਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਇਕ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਪੱੜੀ ਦੇ ਜੋ ਅਰਥ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਝਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਮਨ ਉਤੇ ਇਹਨੇ ਗੂੜੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਹਜ਼ਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਮਾਗ ਦੀਆਂ ਅੰਤੜੀਆਂ ਦਾ ਕਾਫੀ ਜ਼ੋਰ ਲੱਗਾ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਮੰਨੇ ਦੀ ਆਖਰੀ ਪੱੜੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇੰਦਰੀਆਂ ਜਾ ਜਿਕਰ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸ ਪੱੜੀ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਉਂਕਿ ਕਦੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਰੋਲ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਹਿਰਦਗੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਪੱੜੀ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਥੋੜਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਸੇ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਥੋੜਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਮਨ, ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਰੋਲ ਹੈ। ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜਮੀਰ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ Conscience ਵੀ, ਮਨ ਦਾ ਹੀ ਡੂੰਘਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਦਰਬਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਹਰ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਐਕਸ਼ਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਡਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜੇ ਇੰਦਰੀਆਂ (ਦੇਖਣਾ, ਸੁਣਨਾ, ਛੂਹਣਾ, ਸੁੰਘਣਾ ਤੇ ਸੁਆਦ) ਸਰੀਰ ਦੇ ਪੰਜ ਅੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ (ਅੱਖ, ਕੰਨ, ਚਮੜੀ, ਨੱਕ ਅਤੇ ਜੀਭ) ਰਾਹੀਂ ਮਨ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ, ਹਰ ਪਲ ਬਾਹਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਬਾਰੇ ਸੰਦੇਸ਼/ਸੂਚਨਾ ਭੇਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਗੈਰ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਬਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਰੂਹਾਨੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਬੇਹੱਦ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਮਨ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਗੁਣਵਤਾ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰੂਹਾਨੀ ਮੰਜਿਲ ਸਰ ਹੋਵੇਗੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਪੱੜੀ 16 - ਪੰਚ ਪਰਵਾਣ ਪੰਚ ਪਰਧਾਨੁ...

ਓ) ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਮੰਨੇ ਦੀ ਸਟੇਜ ਆ ਚੁਕੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਾਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪਰਵਾਣ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨ (ਲੀਡਰ) ਵੀ, ਭਾਵ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਗੁਰੂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ ਸਗੋਂ ਹੁਣ ਉਹ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਉਹ ਦਰਗਹਿ (ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ) ਅੱਗੇ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਇੱਜਤ ਨਾਲ ਖੜੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ਭਾਵ ਹੁਣ ਇੰਦਰੀਆਂ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਹਾਰਾ ਨੇ। ਪੰਜਾਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ (ਫੋਕਸ) ਹੁਣ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹੈ ਭਾਵ ਹੁਣ ਹਰ ਸ਼ੈਰ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵਰਤਦਾ ਦੇਖਦੀਆਂ ਨੇ। ਜੇ ਇਸਨੂੰ ਸਰਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਹੁਣ ਅੱਖਾਂ ਹਰ ਆਕਰਸ਼ਕ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਸਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦੀਆਂ, ਹੁਣ ਕੰਨ ਆਪਣੀ ਆਲੋਚਨਾ ਸੁਣਕੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਕੁਝ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਲਾਲ ਪੀਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਹੁਣ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਹੁਣ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਉਹ ਦੇਖਣ ਸੁਣਨ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਸਦਕਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮੰਜਿਲ ਸਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਤੇ ਨਾਨਕ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਇੰਦਰੀਆਂ ਏਨੀਆਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੂਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਜਾਂ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਕਿਨਾਂ ਕੁਛ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਇਸਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ (ਕਰਤੇ ਕੈ ਕਰਨੈ ਨਾਹੀ ਸੁਮਾਰੁ) ।

ਅ) ਪੌਲ ਧਰਮ ਭਾਵ ਖਰੀ (Pure) ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਉਪਰ ਅਸੀਂ ਦਇਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਭਾਵ ਉਸਨੂੰ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸੰਤੋਖ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੀਕਰਨ ਬਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸਚਿਆਰ ਬਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਾਰੀਕ ਸਮੀਕਰਣ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੇ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਪੱੜੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉਸ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਦਇਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਹ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ (ਧਰਤੀ ਹੋਰ ਪਰੈ ਹੋਰ ਹੋਰ) ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਧੂੜ ਮਿਟੀ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਚੜ

ਚੜ ਕੇ ਉਹ ਪਹਿਚਾਨਣੀ ਔਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਉਪਰ ਅਜਿਹੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਬੋਝ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਫ਼ਰ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਵਾਲ ਵੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਇੰਨਾ ਭਾਰ/ਬੋਝ ਪਿਆ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜਵਾਬ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਡੋਬ ਦਿਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਇਹ ਕਾਲੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਸਫ਼ਰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਿਆ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਲੇਖ ਲਿਖਣੇ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਲੇਖ ਲਿਖਦਾ? ਮੈਂ ਗੁਣਾ ਨਾਲ ਭਰੇ ਐਸੇ ਸੋਹਣੇ ਅਤੇ ਕਾਬਿਲ ਲੇਖ ਲਿਖਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦਾਤਾਂ ਦਾ ਐਸਾ ਮੀਂਹ ਵਰਦਾ ਜਿਸਦਾ ਕੋਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦਾ। ਇਥੇ ਦੇ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤੇ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕਿ ਲੇਖ ਇਨਸਾਨ ਖੁਦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਹੀਂ। ਦੂਜਾ ਇਹ ਕਿ ਕਿਰਪਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ, ਕਾਲੇ ਲੇਖ ਮਿਟਾ ਕੇ ਰੱਬੀ ਲੇਖ ਲਿਖਣੇ ਪੈਂਦੇ ਨੇ।

ੲ) ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਉੱਪਰ ਉਸ ਇਕ ਦਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਹੁਕਮ (ਕਵਾਉ) ਵਰਤਿਆ ਤੇ ਗੁਣਾ ਦੇ ਦਰਿਆ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਗ ਪਏ। ਮੈਂ ਇਸ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਖੁਬਸੂਰਤ ਵਰਤਾਰਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰ ਸਕਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਅਸਮਰਥ ਹਾਂ। ਜੇ ਵੀ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਜਰੀਏ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਭਲੇ ਲਈ ਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਲਾਮਤ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 16 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਸਾਗਰ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਇਕ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਬੇਹੱਦ ਡੂੰਘੇ ਨੁਕਤੇ ਪਰੋਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਇਕ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਹੁਕਮ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ; ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦਾ ਸਮੀਕਰਨ ਉਲੀਕ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਇਸਨੂੰ ਬੋਝਾ ਸਰਲ ਕਰਕੇ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਜੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਉਹ ਸਾਡੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਉਸ ਉਪਰੋਂ ਭਾਰ ਚੁੱਕਦੇ ਨੇ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਸਾਡੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਉਪਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਦਇਆ ਹੈ, ਦਾਨ ਹੈ, ਪੁੰਨ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਗੁਣਾ ਦੇ ਦਾਨ ਨਾਲ ਤਕੜੀ ਹੋਈ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਵਿਚੋਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੰਤੋਖ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਧਾਰੇ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਜ ਜਮ (ਕਾਮ(ਨਾ), ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਹੰਕਾਰ) ਕੰਟਰੋਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਣਾ ਨਾਲ ਤਕੜੀ ਹੋਈ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਹੁਣ ਖੁਦ ਅਣਗਿਣਤ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਜੋਂ ਮਨ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਮਨ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਕਹੇ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਨੇ। ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਜਦ ਅਜਿਹੀ ਸਤਿਥੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਝਲਕ ਅਗਲੀਆਂ 3 ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੌੜੀ 17-19 - ਅਸੰਖ ਜਪ ਅਸੰਖ ਭਾਉ...

ਭਾਵੇਂ ਜਪ ਬਾਣੀ ਦੀ ਹਰ ਪੌੜੀ ਦੂਜੀ ਪੌੜੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ 4-4- ਪੌੜੀਆਂ ਦੇ ਕਲੱਸਟਰ ਆਪਾਂ ਨੂੰ 4 ਬਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਿਐ (8-11), ਫਿਰ ਮੰਨੈ (12-15) ਫਿਰ ਅਸੰਖ (16-19) ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਦੇਸੁ ਤਿਸੈ ਆਦੇਸੁ (28-31) ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਪੌੜੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪੌੜੀ 16 ਵਿਚ ਅਸੰਖ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇਹ ਸਿਰਫ 17, 18, 19 ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਿਉਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਚਾਰ ਪੌੜੀਆਂ ਦਾ ਕਲੱਸਟਰ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚਾਰੇ ਪੌੜੀਆਂ ਇਕੋ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸੁਣਿਐ ਅਤੇ ਮੰਨੈ ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚਾਰ ਪੌੜੀਆਂ ਇਕੋ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਸਮਝਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਖਾਸਕਰ ਕੇ ਪੌੜੀ 17-19 ਸਮਝਣ ਲਈ।

ਸੋ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰੇ ਪੌੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚਾਰੇ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ ॥ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ ॥ ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥

ਭਾਵ: ਰਬੀ ਰੂਹ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਈਏ ਰੋਸ਼ਨਾਈ ਹੋਈ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਕਹੀਏ ਤਕੜੀ ਹੋਈ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਬਾਰੇ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਅਸਮਰਥ ਹਾਂ। ਨਿਰੰਕਾਰ (ਆਕਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੁਣ ਤੂੰ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਰਾਹੀਂ ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦਾ ਰਾਖਾ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 17- ਅਸੰਖ ਜਪ ਅਸੰਖ ਭਾਉ...

ਰੋਸ਼ਨਾਈ ਰੂਹ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਲਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਬੇਇੰਤਹਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਹ ਅਹਿਸਾਸ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਹੈ; ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਗੁਣਾ ਵਿਚ ਓਤ ਪੋਤ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣਾ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ (ਪੁਜਾ) ਹੈ। ਅਣਗਿਣਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਸੰਖ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੀ ਹੁਣ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਲਗਾਤਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜੇ ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾਈ

ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਗੁਣਾ ਕਾਰਨ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਦਾਤਾਂ ਦੀ ਬਰਸਾਤ ਸਦਕਾ ਸਬਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਭਾਵ ਦੁਨਿਆਵੀ ਭੁੱਖ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿਚ ਆ ਗਈ। ਮੇਰੀ ਰੋਸ਼ਨਾਈ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਬਰਾਬਰ ਹੈ; ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਵਰਤ ਰੱਖ ਕੇ ਤਾਰ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਭਟਕਣਾ ਤੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਧਿਆਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਇਕ ਗਰੀਬ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਘੱਟ ਸੀ। ਐਨਕ ਲਈ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਬਾਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਅਟਕ ਕੇ ਗਿਰ ਜਾਂਦਾ। ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਸੱਟ ਫੇਟ ਲੱਗੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਆਮ ਗੱਲ ਲਗਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਲਈ ਹੁਣ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਇਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਕੈਂਪ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੇ ਐਨਕ ਲੱਗ ਗਈ। ਐਨਕ ਲਗਦਿਆਂ ਜਿੰਦਗੀ ਹੀ ਬਦਲ ਗਈ, ਇਹਨੀ ਰੋਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਾਫ ਦੁਨੀਆ ਦੇਖਕੇ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਸੀ। ਨਵੀਂ ਮਿਲੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਗਿਣਦਾ ਨਾ ਥੱਕਦਾ। ਕੁਝ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਰੂਹ ਰੋਸ਼ਨ ਹੋਣ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਆਪਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈਰਾਨ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹਨੇ ਸਾਲ ਕੈਸੀ ਨਰਕ ਭਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਐਨਕ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਗਵਾਈ। ਬਸ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਜਦ ਰੂਹ ਰੋਸ਼ਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਝਾਤ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਬਦਲਾਅ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹੋ ਜੀ ਸੀ। ਪੌੜੀ 18 ਵਿਚ ਇਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 18 - ਅਸੰਖ ਮੂਰਖ ਅੰਧ ਘੋਰ...

ਰੂਹ ਰੋਸ਼ਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨੇ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਜਿਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਮੂਰਖ ਸੀ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ; ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੋਰੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਨਾ-ਸੁਕਰਾ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਅਮਰ ਹੋਕੇ ਹੋਰਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ (ਕਈ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਲੰਬੀਆਂ ਉਮਰਾਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੰਨਦੇ ਰਹੇ ਹਨ)। ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕੱਟ ਵੱਢ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਅੱਗਣਾ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਮਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਐਸੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਤੇ ਭਾਰ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਸੰਖਾਂ ਕੁਝ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ, ਬਾਰ ਬਾਰ ਕੀਤੇ ਭਾਵ ਉਹ ਕੰਮ ਜੋ ਸਚਿਆਰ ਨਹੀਂ ਬਣਨ ਦਿੰਦੇ, ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ; ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਚਸਕਾ ਸੀ ਰੰਦੇ ਅਤੇ ਘਟੀਆ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਭਾਰ ਵਧਦਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਇਕ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਪੌੜੀ 19 - ਅਸੰਖ ਨਾਵ ਅਸੰਖ ਥਾਵ...

ਜਦ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਰੋਸ਼ਨਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੰਖ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ (Scenarios & Situations) ਸਬੰਧਿਤ ਹੁਕਮ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ (ਅਗਮ) ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਾਰੇ ਅਸੰਖਾਂ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਚਾਨਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚਕਾਰ ਬੇਅੰਤ (ਅਸੰਖ) ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਨ ਉਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਪਕੜ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੈ ਰਬੀ ਗੁਣਾ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ (ਅਖਰੀ ਨਾਮੁ ਅਖਰੀ ਸਾਲਾਹ) ਭਾਵ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਣ ਅਪਨਾਉਣੇ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੇ। ਜਦ ਇਹ ਸਦੀਵੀ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ 'ਗੀਤ ਗੁਣ ਗਾਹ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਗੀਤ ਗੁਣ ਗਾਹ' ਹੈ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ (Process)। ਗੀਤ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਖੇੜੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਹੈ। ਦੁਖੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਮੈਂ (ਮਨ) ਗੁਣ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਸਾਰੇ ਅਉਗਣ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਗੁਣ ਬਣਦਿਆਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸੰਜੋਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਦ ਐਸੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਮਨ ਕੋਈ ਅਉਗਣ ਸਵੀਕਾਰ ਨੀ ਕਰਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਫਰਮਾਉਂਦੀ ਹੈ ਮਨ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਮਨ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਇਹੀ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਜੋ ਫਰਮਾਹ ਰਹੀ ਹੈ ਓਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ। ਇਹੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦਾ। ਐਸੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇ।

ਪਿਛਲੀਆਂ 4 ਪੌੜੀਆਂ (16-19) ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੱਖ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਮੀਕਰਨ ਸਮਝਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਿਆਂ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਸ ਸਮੀਕਰਨ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੁਕਤਿਆਂ ਉਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਗੇ। ਅਗਲੀਆਂ ਚਾਰ ਪੌੜੀਆਂ (20-24) ਵਿਚ ਮੁਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਗੁਣਾ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 20 - ਭਰੀਐ ਹਥੁ ਪੈਰੁ ਤਨੁ...

ਜੇ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਗੰਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਾਫ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਜੇ ਮੇਰੇ ਕਪੜੇ ਗੰਦੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਸਾਫ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਮੇਰੀ ਮਤਿ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਪਾਣੀ ਜਾਂ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਸਾਫ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ। ਪਾਪ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਨ ਦੇ ਉਹ ਵਿਚਾਰ (ਅਉਗਣ) ਜੋ ਗੁਣਾ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕਦੇ ਨੇ, ਰੱਬ ਨਾਲ Connection ਨਹੀਂ ਬਣਨ ਦਿੰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਤ ਭਾਵ ਬੁਧਿ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾ ਨਾਲ ਹੀ ਧੋਤਾ (ਹਟਾਇਆ) ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਮਾੜੇ ਵਿਚਾਰ ਖਤਮ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। **ਪਰ ਪਾਪ ਤੋਂ ਪੁੰਨ ਵਾਲੀ ਸਟੇਜ ਭਾਵ ਔਗਣਾ ਤੋਂ ਰਬੀ ਗੁਣਾ ਵਾਲਾ ਮਨ ਸਿਰਫ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਸਗੋਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਣੇਗਾ।** ਇਹ ਵੀ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਮੈਂ Outsource ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਕਮੁ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪੇ ਬੀਜਣਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪੇ ਖਾਣਾ ਭਾਵ ਆਪ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਕੀਤਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ।

ਪੌੜੀ 21 - ਤੀਰਥ ਤਪੁ ਦਇਆ ਦਤੁ...

ਤੀਰਥ ਤੇ ਜਾਣਾ, ਤਪ ਕਰਨਾ, ਦਇਆ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਦਾਨ, ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਮਾਣ ਦਿਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਲਈ ਤਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਲੈਕੇ ਸੁਣਿਐ ਅਤੇ ਮੰਨੈ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਗੁਣਾ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ, ਅਉਗਣ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਕੋਈ ਗੁਣ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਸਭ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਗੁਣ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਪਰ De-activated ਸਨ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗਾਈਡੈਂਸ (ਗਿਆਨ) ਲੈ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ Activate ਕੀਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਲੇ ਬੰਨ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਜਦੋਂ ਗੁਣਾ ਦੀ ਪਨਾਹ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਔਗਣਾ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਢਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਖੇੜਾ/ਵਿਗਾਸ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੇੜਾ ਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਸਮਝਾਏ ਗਏ ਅੰਦਰਲੇ ਹੁਕਮੁ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣੇਗਾ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਮੇਂ, ਦਿਨ, ਮੌਸਮ ਜਾਂ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਵਿਚੋਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਮਨ ਨੇ ਰਚਣੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਫ਼ਰ ਹੁਕਮੁ ਅਨੁਸਾਰ ਕਦੋਂ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਓਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ/ਮੰਜ਼ਰ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਨਾ, ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਪਰ ਹਾਂ ਐਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗਾਥਾ ਹੈ ਮੇਰੀ ਰੌਸ਼ਨਾਈ ਹਰ ਇੰਦਰੀ ਦੀ। ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਇਹੀਓ ਵੱਡਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ, ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਕੇ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚੇ ਤਾਂ ਬੇਅਰਥ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 22 - ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ ਲਖ ਆਗਾਸਾ...

ਮੇਰਾ ਮਨ ਪਤਾਲਾ ਪਤਾਲ ਥੱਲੇ ਗਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਅਕਾਸ਼ ਜਿੰਨਾ ਉਪਰ ਉੱਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਮਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ ਕਦੇ ਨੀਚ ਅਤੇ ਕਦੇ ਰੱਬੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਸਾਰੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਮਨ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਖੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਸਕੇ ਕਿ ਮਨ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰੱਬੀ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਰਹਿਣ ਇਸ ਲਈ ਬੜੇ ਆਸਰੇ (ਓੜਕ) ਤੱਕੇ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਬੜਾ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ ਪਰ ਸਮਝਣ ਗੱਲ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਵ 'ਸਦਾ ਮਨ ਚਾਉ' ਬਨਾਉਣ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਮੁਖ (ਵਡਾ) ਭੂਮਿਕਾ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੀ ਮਨ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿਚ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਆਪੇ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਪੂਰਨ ਕੰਟਰੋਲ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਔਗਣਾਂ ਦਾ, ਮਾੜੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਲੇਖਾ (ਬਕਾਇਆ) ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਭਾਵ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪੌੜੀ 23 - ਸਾਲਾਹੀ ਸਾਲਾਹਿ ਏਤੀ ਸੁਰਤਿ...

ਪਰ ਬਿਨਾ ਗੁਣਾ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਦੇ, ਬਿਨਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ ਅਜੇਹੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨਹੀਂ ਬਣਨੀ। ਜਿਵੇਂ ਨਦੀਆਂ, ਦਰਿਆ ਆਦਿ ਚੱਲ ਚੱਲ ਕੇ, ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਸਮਾਉਂਦੇ ਨੇ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਸਮੁੰਦਰ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ; ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵੀ ਗੁਣਾ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਣ ਹੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਮੇਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ, ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਸਮੁੰਦਰ ਜਿਨੀ ਗਹਿਰੀ, ਪਹਾੜ ਜਿਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤ, ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਨਹੀਂ ਚਾਉਂਦਾ ਕਿ ਇਸਦੀ ਔਕਾਤ ਕੀੜੀ ਵਰਗੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੁਣਾ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ।

ਪੰਨੀ 24 - ਅੰਤੁ ਨ ਸਿਫਤੀ ਕਹਣਿ...

ਨਾ ਹੀ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਚਰਚਾ ਦਾ; ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾ ਕਾਰਨ, ਮੇਰਾ ਕੀਤਾ ਹਰ ਕਾਰਜ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਅੰਤ ਹੈ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਣ ਦਾ, ਨਾ ਅੰਤ ਹੈ ਗੁਣ ਬਣਨ ਦਾ। ਗੁਣਾ ਕਾਰਨ ਬੁਲੰਦ ਹੋਈ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਵਲੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਸਲਾਹ (Guidance) ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਮੇਰਾ ਕਿਰਦਾਰ ਰਬੀ ਤੇ ਹੋਰ ਰਬੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਗਿਣੇ ਚੁਣੇ ਗੁਣ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਗੁਣਾ ਦਾ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਦੇ ਵੀ ਗੁਣ ਬਣਨ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਜੋ ਗੁਣਾ ਦਾ ਅੰਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤੜਪ ਰਹੇ ਨੇ। ਇਸਦਾ ਅੰਤ ਪਾਉਣਾ ਇਸ ਲਈ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਅੰਤਰੀਣ ਹੈ (ਬਹੁਤਾ ਕਰੀਬੇ ਬਹੁਤਾ ਹੋਏ)। ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਰੱਬੀ (ਉੱਚੀ) ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਉਚਾ ਬਣਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਗੁਣਾ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਤਰਾਂ (ਗੁਣਾ ਰਾਹੀਂ) ਉਚਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਉਸ ਉਚੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਲੈਣਾ, ਪਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਦਾਤ ਹੈ।

ਪੰਨੀ 25 - ਬਹੁਤਾ ਕਰਮੁ ਲਿਖਿਆ ਨਾ...

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀਂ ਹੈ, ਹੁਣ ਮਨ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ/ਸਬਰ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਸਤੂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਾਰਨ ਅਣਗਿਣਤ ਔਗਣਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਅਉਗਣ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਾਰਨ ਐਸੇ ਔਗਣਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਜੋ ਮੁਰਖਤਾ ਭਰਪੂਰ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। **ਇਹ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਇਕ ਸੱਦਾ (ਸਦ) ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਅਣਗਿਣਤ ਔਗਣਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਦਿਤਾ।** ਇਹ ਸੱਦਾ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕਾ ਤੇਰੀ ਦਾਤ ਹੀ ਹੈ। ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਕਤੀ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ (ਹੁਕਮ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼) ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ੈਅ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਸਿਹਰਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਮੁਰਖ (ਖਾਇਕ) ਇਹ ਮੰਨੇ ਕਿ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਾਹ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਭਾਵ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਵਿਚ ਖੱਜਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਹੁਣ ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਜਿਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ ਉਹ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸਨੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਮੰਜਿਲ ਪਾ ਲਈ।

ਪੰਨੀ 26 - ਅਮੁਲ ਗੁਣ ਅਮੁਲ ਵਾਪਾਰ..

ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਗੁਣਾ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ, ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ, ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ, ਇਕੱਠੇ ਕਰੇ ਗੁਣਾ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ; ਗੁਣਾ ਦਾ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਆਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਭਾਵ 'ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪਾਤਿਸਾਹ' ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਗੁਣਾ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਾਤਾਰ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਓਤ ਪੋਤ ਹੋਣਾ ਅਮੁੱਲ ਹੈ। ਗੁਣਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਅਮੁਲ ਹੈ ਤੇ ਅਮੁਲ ਨੇ ਉਸਦੇ ਫੈਸਲੇ, ਅਮੁੱਲ ਹੈ ਉਹ ਮਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਜੋ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਇਹ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਅਮੁੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੇ ਹੈ ਤੇ ਆਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਭਾਵ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਸਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਕੋ ਗੱਲ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਣਾ ਵਿਚ ਓਤ ਪੋਤ ਰਹੀਏ।

ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਹ ਵੀ ਐਲਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਪਰਖ ਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਵੇਦਾਂ ਸਮੇਤ ਤਮਾਮ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੜਨ ਵਾਲੇ ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਇੰਦਰ, ਗੋਪੀਆਂ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਸ਼ਿਵ, ਸਿਧ ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ, ਕਥਿਤ ਦਾਨਵ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਚੇਲੇ, ਅਨੇਕ ਵੱਡੇ ਕਥਾਵਾਚਕ, ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਪਰਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਰਖ ਕੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇਹ ਸਭ ਬਲਕਿ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਵੀ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਇਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਵਖਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਫ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਅੰਦਰੋਂ ਜੁੜਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਰਾਹ ਹਨੇਰੇ ਭਰਿਆ/ਮੁਰਖਤਾ ਭਰਿਆ (ਗਵਾਰਾ ਗਵਾਰ) ਹੈ।

ਇਸ ਪੰਨੀ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ 3-4 ਅਹਿਮ ਨੁਕਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। 1. ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਸਿਖਰ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਲਈ ਗੁਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰਿਜਨ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਬੇਹੱਦ ਅਹਿਮ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। 2. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਵਿਚਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨੇ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ 3. ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਸਿਖਰ, ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਗੁਣਾ ਦੇ

ਰਸਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਕੇ ਹੀ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ 4. ਹਰ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਪਰਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਉਂਦੇ 'ਤੇ ਇਸ ਰਾਹ ਤੋਂ ਉਲਟ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਰਾਹ ਗਵਾਰਾ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ।

ਵੀਹਵੀਂ ਪੌੜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 26ਵੀਂ ਪੌੜੀ ਤੱਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਣਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਮੁਖ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਰ ਬਾਰ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ, ਸਿਰਫ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ।

ਇਕੀਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ 2 ਮੁਖ ਨੁਕਤੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਕਿ ਗੁਣ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹਨ ਬਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਦੂਸਰਾ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਹੈ, ਮਨ ਨੇ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਤੀਸਰਾ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਤਾ ਇਸ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾਂਦਾ।

ਬਾਈਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੱਸਦੇ ਨੇ ਕਿ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਧੁਰਾ ਸਾਡੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤੇਈਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਐਸੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਜੋ ਸਦਾ ਲਈ ਖੇੜਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਉਹ ਸਿਰਫ ਗੁਣਾ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣਨੀ ਹੈ। ਚੌਥੀਂ ਪੌੜੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਰਬੀ ਬਣਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਖਸ਼ਿਸ਼/ਦਾਤ ਦਾ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ। ਪੱਚੀਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਅਉਗਣ ਮੁਰਖਤਾ ਪੂਰਨ ਖਾਇਸ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਦਾ ਸਦਾ/ਪ੍ਰਣ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਛੱਬੀ ਨੰਬਰ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਇਸ ਰੂਹਾਨੀ ਸਫ਼ਰ ਲਈ ਫਿਰ ਗੁਣਾ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਅਮੁੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਵੀ ਗੁਣਾ ਦਾ ਰਾਹ ਛੱਡ ਕੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਾਹ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਗਵਾਰਾ ਦਾ ਗਵਾਰ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੱਸਣ ਲੱਗੇ ਹਨ ਉਸ ਮਨ (ਦਰ) ਅਤੇ ਉਸ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ (ਘਰ) ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਿਆਨੀ ਜਿਸਨੇ ਸਫ਼ਰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 27 - ਸੇ ਦਰ ਕੇਹਾ ਸੇ ਘਰ ਕੇਹਾ....

ਕੇਹਾ ਸ਼ਬਦ ਇਥੇ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ WOW ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਮਨ ਅਤੇ ਉਹ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਕਿੰਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਾਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਮਨ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿਚ ਵਏ ਮਨ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਵਿਚ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਚਾਰ ਉਪਜਣ ਦੀ ਪ੍ਰੀਕ੍ਰਿਆ (Thought Process) ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹੋ ਗਏ ਜੋ ਅਸੀਮਤ ਆਨੰਦ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸੁਖ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ ਵਰਗੇ ਤੱਤ ਇਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭਰਪੂਰ ਲੈਅ ਵਿਚ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਮੇਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਲੈਅ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਹਨ ਜਿਥੇ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੇ ਸੱਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਮਨ ਇਸ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਇਸ ਉਪਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ ਭਾਵ ਇਹ ਮੰਨੇ ਤੇ ਉਸੇ ਰਾਹ ਚਲੇ।

ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰਬੀ ਗੁਣਾ ਦੀ ਢਾਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਗੁਣ ਮਨ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਆਸਣ ਉਪਰ ਬੈਠੀ ਹੈ (ਇਦਾਸਣਿ)। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਬਣੀ ਇਸ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਮਨ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਧਯਾਨ ਅੰਦਰਲੇ ਰੱਬੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ 'ਤੇ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਅੱਗਣਾ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ (ਜਤੀ) ਸਹੀ ਗਲਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ (ਸਤੀ), ਸੰਤੋਖ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੋ ਰਹੇ ਚਾਨਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਮੇਰੇ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਰਬੀ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਲਗ ਗਈ ਹੈ; ਮੇਰਾ ਹਰ ਇਕ ਵਿਚਾਰ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਬਣਦੀ ਹੈ ਓਦੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸੁਰਤਾ ਬਣਦੀ ਜੋ ਦੱਸਣਾ ਮੇਰੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਾਵਹਿ ਦੀ ਸਥਿਤੀ (ਇਕਸੁਰਤੀ) ਵਿਚ ਓਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ, ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਭਿੱਜਿਆ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੋਈ ਹੈ ਹੁਣ ਇਹ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਵਹਿਮ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬਣਾ ਰੱਖੇ ਸਨ, ਜਿਨਾ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਮਨ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾ ਰਹੀ ਸਗੋਂ ਜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ) ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਹੈ, ਸਲਾਹ ਹੈ, ਉਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਚਲਣ ਦੀ ਹੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਓਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਫ਼ਰ ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।

ਪੌੜੀ 28 - ਮੁੰਦਾ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਮੁ ਪਤੁ ਝੋਲੀ...

ਮੇਰੇ ਮਨ ਉਪਰ ਸੰਤੋਖ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ ਭਾਵ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਸਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਜਨੂੰਨ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਧਿਆਨ ਲਗਾ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ ਗੁਣ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ। ਇਸ ਮੋਹਨਤ ਸਦਕਾ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ ਅਉਗਣ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ 'ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਅਟੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਣ ਗਿਆ। ਪੂਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਉਪਰ ਜਿੱਤ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਲਵੇ। ਮੈਂ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਗੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਤਮਸਤਕ ਹਾਂ ਜੋ ਕਦੇ ਨਾ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਬੇਦਾਗ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 29 - ਭੁਗਤਿ ਗਿਆਨੁ ਦਇਆ ਭੰਡਾਰਣਿ...

ਮੇਰਾ ਮਨ ਹੁਣ ਗਿਆਨ ਭੋਗਦਾ ਦਾ ਹੈ, ਦਇਆ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ 'ਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਇਹ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹਰ ਸ਼ੈਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਹੁਕਮੁ ਵਿਰੋਧੀ ਸੋਚ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਕਿਸਮਤ ਇਸ ਗੱਲ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸੰਜੋਗ ਵਾਲੀ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਜੋਗ ਵਾਲੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਾਲੀ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਗੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਤਮਸਤਕ ਹਾਂ ਜੋ ਕਦੇ ਨਾ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਬੇਦਾਗ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 30 - ਏਕਾ ਮਾਈ ਜੁਗਤਿ ਵਿਆਈ...

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਦੱਸੀ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਕਈ ਚੰਗੀਆਂ (ਪਰਵਾਣ) ਸੋਚਾਂ ਉਪਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਗੁਣਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਬੰਧੀ, ਦੂਜੀ ਗੁਣਾ ਦੇ ਭੰਡਾਰੀ ਸਬੰਧੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਤੇ ਤੀਜੀ ਗੁਣਾ ਤੇ ਅੰਗਣਾ ਸਬੰਧੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿ ਗੁਣ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਤੇ ਅਉਗਣ ਕਿਹੜਾ। ਫਿਰ ਮਨ ਜੋ ਗੁਣਾ ਅੰਗਣਾ ਸਬੰਧੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਮਨਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਮਨ ਫੇਰ ਹਰ ਗੁਣ ਅਉਗਣ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਉਗਣ ਗਾਇਬ ਹੋਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹੀ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਗੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਤਮਸਤਕ ਹਾਂ ਜੋ ਕਦੇ ਨਾ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਬੇਦਾਗ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 31 - ਆਸਣਿ ਲੋਇ ਲੋਇ ਭੰਡਾਰ...

ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਕਾਰਨ ਜੋ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਇਕੋ ਬਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਨ ਸਪਰਪਣ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਪਾਇਆ, ਇਹੀ ਹੈ ਸਾਚੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸੱਚਾ ਹੁਕਮ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਗੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਤਮਸਤਕ ਹਾਂ ਜੋ ਕਦੇ ਨਾ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਬੇਦਾਗ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ।

'ਆਦੇਸੁ ਤਿਸੈ ਆਦੇਸੁ' ਦੀਆਂ ਚਾਰੇ ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ ਅਲਗ ਅਲਗ ਨੁਕਤੇ ਪਰੋਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੌੜੀ 28 ਵਿਚ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਹੈ, 29ਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਭੋਗਣ ਦਾ ਨੁਕਤਾ, 30ਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਅੰਗਣਾ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਅਤੇ ਅੰਗਣਾ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਅਤੇ 31ਵੀਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰਣ ਸਮਰਪਣ ਦਾ ਜੋ ਮੇਰੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 32 - ਇਕ ਦੂ ਜੀਭੋ ਲਖ...

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੌੜੀ ਦਰ ਪੌੜੀ ਮਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਉੱਪਰ ਉਠਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਨਾਮ ਦੇ ਰਟਨ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ 20 ਲੱਖ ਜੀਭ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਬਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਲਵੋ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਦੋਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਐਨਾ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਬਾਜ ਦਾ ਤੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੋਂਗਨ ਵਾਲੇ ਕੀੜੇ ਦਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਅੰਦਰੋਂ ਜੁੜਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ ਬਾਕੀ ਤਰੀਕੇ ਸਿਰਫ ਫਰਜ਼ੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਭਰੇ ਹਨ।

ਪੰਨੀ 33 - ਆਖਣਿ ਜੋਰੁ ਚੁਪੈ ਨਹ ਜੋਰੁ...

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾ ਕੁਝ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਤੇ ਨਾ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ; ਨਾ ਲਗਾਤਾਰ ਮੰਗਣ ਨਾਲ ਨਾ ਕੁਝ ਦੇਣ ਨਾਲ; ਨਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਸਬੰਧੀ ਕਰਮਕਾਂਡ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਤੇ ਨਾ ਮਨ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਰੂਪੀ ਧਿਆਨ, ਗਿਆਨ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ 'ਤੇ ਨਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਐਸੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਹਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀਆਂ, ਓਹਨਾ ਇਹ ਸਭ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾ ਤਾਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਲਈ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਨਾਕਾਬਿਲ।

ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਿੰਜ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਇਹ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੁਣ ਤਕ ਪੂਰੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਚੁਕੇ ਹਨ ਪਰ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਅਾ/ਸਫਰ ਨੂੰ ਪੰਜ ਵੱਡੇ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਅਗਲੀਆਂ ਪੰਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੰਜ ਖੰਡ ਹਨ : ਧਰਮ ਖੰਡ, ਗਿਆਨ ਖੰਡ, ਸਰਮ ਖੰਡ, ਕਰਮ ਖੰਡ ਅਤੇ ਸੱਚਖੰਡ।

ਪੰਨੀ 34- ਰਾਤੀ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ...

ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਪੂਰੀ ਕੁਦਰਤ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਦਿਨ-ਰਾਤ, ਮੌਸਮ ਆਦਿ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ (ਰਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅਗਨ, ਪਤਾਲ (Space) ਅਤੇ ਧਰਤੀ) ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਬਣਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਥਾਂ (ਧਰਮ ਸਾਲ ਭਾਵ ਮਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ) ਬਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ ਸਾਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਵਾਲੀ ਜੁਗਤ ਵਿਚ ਰੀਂਗਿਆ ਗਿਆ, ਜੇ ਜੁਗਤ ਹੈ ਕਦੇ ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਣਾ ਦੀ। ਇਸੇ ਧਰਮ ਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਸੱਚੇ ਦਾ ਵਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਸੱਚੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦਾ ਦਰਬਾਰ (ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਫੈਸਲੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ) ਵੀ। ਜਿਥੇ ਉਸਦੀ ਨਦਰਿ ਦੀ ਕਸਵਟੀ ਉਪਰ ਮੇਰੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਮੇਰੇ ਹਰ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਰਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਹੁਣ ਪੰਜੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸੋਹਣੇ ਵਿਹਾਰ ਕਾਰਨ ਸੋਹਣੀਆਂ ਲਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵ ਸਧੇ ਹੋਏ ਮਨ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿਚ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਹਰ ਕਰਮ (ਕੰਮ/ਫੈਸਲਾ) ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਖੁੰਝੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਹੁਣ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਵ ਮੈਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ (ਸਚਿਆਰ ਬਣਿਆ) ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਧਰਮ ਖੰਡ ਬਾਰੇ ਇਸ ਪੰਨੀ ਵਿਚ ਸਮਝਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਗਲੀ ਪੰਨੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਧਰਮ ਖੰਡ ਦੀ ਇਹੀ ਤਰਤੀਬ ਹੈ।

ਪੰਨੀ 35- ਧਰਮ ਖੰਡ ਕਾ ਏਹੋ ਧਰਮੁ ॥ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਕਾ ਆਖਹੁ ਕਰਮੁ ॥

ਇਹ ਪੰਨੀ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਦੀ ਹੈ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਦੇ ਕਰਮੁ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਦਕਾ ਇਹ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਬੇਅੰਤ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਹਨ। ਇਹ ਫਲਸਫੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫਲਸਫਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ, ਵੇਸਾਂ ਦੀ ਦਿੱਖ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਗਿਆਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਅੰਤ ਫਲਸਫਿਆਂ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਨੀਵੇਂ ਤੇ ਉਚੇ ਕਰਮ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਬੇਅੰਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਕਈ ਘਟ-ਵੱਧ ਗਿਆਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਸੂਰ (ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ) ਥਾਪੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਵੱਖ ਵੱਖ ਵੇਸਾਂ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਭਗਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਰਤਨ ਹਨ ਉਨੇ ਹੀ ਦੇਵਤੇ, ਵਿਦਵਾਨ, ਮੁਨੀ ਆਦਿ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਘਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਫਲਸਫਿਆਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੋਤ ਹਨ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਖਿਆਨ ਹਨ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ/ਦਰਜਾਬੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਫਲਸਫਿਆਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਚੇਲੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਅਜੇ ਹੋਰ ਫਲਸਫੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਫਲਸਫਾ ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਨਾਲ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਪਾਏਗਾ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗਿਆਨ (ਪ੍ਰਚੰਡ) ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਫਲਸਫੇ ਸਿਰਫ ਵਖਿਆਨ, ਕੌਤਕ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਆਨੰਦ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਕਰਮ ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਭਾਵ ਉਸ ਨਾਲ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਪੰਨੀ 36- ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ...

ਸਰਮ (ਮੁਸੱਕਤ) ਖੰਡ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਖੁਬਸੂਰਤ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹੀਰੇ ਵਾਂਗ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਘੜੀ ਹੋਈ 'ਹੀਰੇ' ਦੀ ਖੁਬਸੂਰਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਖੰਡ ਵਿਚ ਸੁਰਤ, ਮੱਤ, ਮਨ, ਬੁੱਧ (ਮਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ)

ਇਸ ਤਰਾਂ ਘੜੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਖਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਵੱਲ ਸੇਧੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਇਸ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਪਾਤਰ ਬਣ ਸਕੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਸਕੇ।

ਪੌੜੀ 37- ਕਰਮ ਖੰਡ ਕੀ ਬਾਣੀ...

ਇਸ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਰਮ ਖੰਡ (ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਖੰਡ) ਅਤੇ ਸੱਚ ਖੰਡ (ਜਿਸ ਖੰਡ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਈਦਾ ਹੈ) ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਖੰਡ ਇਕੋ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਹੀ ਹਨ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਈਏ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ।

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਮ ਖੰਡ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੇ ਤਕੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਜਬਰਦਸਤ ਹੌਂਸਲਾ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਮਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਐਨੇ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਸੋਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਕੰਮ/ਕਰਮ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੋ ਸਕਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਮਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਵਸ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੰਡ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੁਣ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਹੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਰੂਪ ਵਖਿਆਨ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੰਦਰ ਵਸ ਚੁਕਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਨਾ ਤਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮੌਤ ਸੰਭਵ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਠੱਗੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਨਾ ਤਾਂ ਅਉਗਣ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਸੰਭਵ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਭਟਕਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਕਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਜੇ ਆਸਥਾ/ਪਿਆਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈ ਉਹ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਹੈ। ਮਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਗੜ੍ਹਚ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅੰਦਰ ਵਸ ਜਾਣਾ ਹੀ ਸੱਚ ਖੰਡ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਖੰਡ ਪਾਰ ਕਰਨ 'ਤੇ ਹੀ ਉਸਦੀ ਨਦਰਿ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਖੰਡ ਹੀ ਮੇਰੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਖਿਆਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਸਿਖਰਲਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਚਾਨਣ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਵਾਪਰਿਆ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਸਭ ਘੋਖਣ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਰਾਹ ਤੁਰਿਆ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

ਪੌੜੀ 38- ਜਤੁ ਪਾਹਾਰਾ ਧੀਰਜ ਸੁਨਿਆਰੁ...

ਇਸ ਪੌੜੀ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੁਨਿਆਰ ਦੇ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਸਾਜੇ-ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਅਲੰਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤ ਕੇ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰੀਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸਮੇਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਸੁਨਿਆਰ ਆਪਣੇ ਧੀਰਜ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੁਨਿਆਰ ਦਾ ਅਲੰਕਾਰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਅਗੇ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜੈਸਾ ਮਨ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਚੋਟ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਗਹਿਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ, ਮਨ ਹੁਹਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਮਨ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਰਬੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗੁਣ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਸਦਕਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਦਰਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਰਮ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ।

ਸਲੋਕੁ ॥ ਪਵਣੁ ਗੁਰੁ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ...

ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਪਵਨ, ਪਾਣੀ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਹੈ ਭਾਵ ਮੇਰੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਹੋਂਦ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ, ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚਾਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਦਾਈ - ਦਾਇਆ, ਇਕ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਿਆਨ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੇਰਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਿਖਾਇਆ ਕਿ ਹਰ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਬੁਰੇ ਕੰਮ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕਰਮ ਹੀ ਇਹ ਤਹਿ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਬਣਨ ਦਾ ਔਖਾ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰ ਲਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ।

ਪਿਛਲੇ ਦੱਸ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਪਰ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਤਾਂ ਬਾ-ਕਮਾਲ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨਾਲ ਏਨੇ ਬਾਰੀਕ ਨੁਕਤੇ, ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਪਿਰਓ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੀ ਪਰ ਅਸੀਂ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ ਕਿ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤਰਤੀਬ ਨਹੀਂ। ਡਾ ਕਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਇਸ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕੇ।

ਆਵਾ ਗਉਣ

ਐਡਵੋਕੇਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ

E-mail: kanwar238@yahoo.com

ਆਵਾ ਗਉਣ- ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਮ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਨੁਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦਾ ਚੱਕਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਜੋ ਕਰਮ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕੋਈ ਚਿਤਰ ਗੁਪਤ ਹਨ ਜੋ ਲਿਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਹੋਣ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਵਾਸਤੇ ਉਪਰੋਂ ਕਿਤੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਜਮਦੂਤ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਹ ਜਮਦੂਤ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਬੁਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਘੜੀਸ ਕੇ ਲਿਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਗ ਕੇ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੀ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਧਰਮ ਰਾਜ ਚਿਤਰ ਗੁਪਤ ਪਾਸੋਂ ਮਰੇ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਚ ਕੇ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਖੁਬ ਮੌਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਕਹਿ ਅਤੇ ਅਸਹਿ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਭੁਗਤਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੂਨਾਂ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੇਰਵਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਹੀ ਭੁਗਤਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਡਰਾਵਾ ਪੂਰੀਆਂ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਭੁਗਤਣ ਦਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਹ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਭੁਗਤਣ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜੂਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਆਖ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੈਅ ਭੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਮਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਜਾਣਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾ ਜੂਨ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਵੱਸ ਲੋਕ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ ਸੱਚ ਮੰਨ ਕੇ ਭੈਅ ਭੀਤ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੈਅ ਭੀਤ ਹੋਏ ਅਨਜਾਣ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਡਰਾਉਣੇ ਪੈਂਡੇ ਤੋਂ ਬਚਨ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਜਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਕੇ ਮਿਨਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੈਂਡੇ ਅਤੇ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਇਸ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੇਲੇ ਭਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਪੰਡਤ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ) ਹੀ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰੜੇ ਪੈਂਡੇ, ਨਰਕ ਦੀ ਮਾਰ ਅਤੇ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਲੋਕ ਅਤੇ ਭੋਲੀ ਭਾਲੀ ਜੰਨਤਾ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵੱਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਫੱਸ ਕੇ ਖਜਲ ਖੁਆਰ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਤਕ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਨਰਕਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਜਾਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿਜੀ ਤੁਜਰਬਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਨਾਤਨੀ ਮੱਤ ਦਵਾਰਾ ਲਿਖੇ ਗਏ ਮਨ-ਘੜਤ ਕਿੱਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾ ਕੇ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਵੀ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਜਾਂ ਜੀਅ ਜਨੌਰ ਹਨ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜੂਨ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਐਸੀ ਜੂਨ ਭੁਗਤ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭੋਲੀ ਭਾਲੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਅਤੇ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਥੇ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤਾਂ ਜੋ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸੀ ਉਹੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਦੀ ਵਿਅਖਿਆ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਨਵੇਕਲੇ ਢੰਗ ਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਵ ਪੁਰਾਣੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਰਥ ਵਖਰੇ ਕਰਕੇ ਸਮਝਾਏ ਹਨ। ਮੁਸ਼ਕਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਕਈ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ, ਅਨਜਾਣਪੁਣੇ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਜਾਨ-ਬੱਝ ਕੇ ਵੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਬਿੱਪਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਮਨੁਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਿੱਖ ਕਈ ਰਾਗੀ ਢਾਡੀ ਬਾਬੇ ਆਦਿ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਨ-ਘੜਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨ-ਘੜਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸੇ ਮਨੁਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਕਾਰਿਆ ਹੈ) ਉਸੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਫਸੋਸ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨਗੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਉਸੇ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਕਰਮਕਾਂਡ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰ ਰੱਖੇ ਹਨ।

ਬਿਪਰਵਾਦੀ, ਸਨਾਤਨੀ ਮੱਤ ਵਾਲੀ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਨਿਕਾਰਦਿਆਂ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਜਾਰੀਆਂ ਭਾਵ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਧੰਦਾ ਅਤੇ ਬਾਜੀਗਰਾਂ ਵਾਲਾ ਛਲਾਵਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: ਆਵਾ ਗਉਣ ਬਜਾਰੀਆ ਬਾਜਾਰੂ ਜਿਨੀ ਰਚਾਇਆ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੧੨੯੦) ਭਾਵ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦਾ ਚੱਕਰ ਤਾਂ ਬਾਜੀਗਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਢੋਂਗ ਰਚਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਇਕ ਧੰਦਾ ਬਣਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਿਰਾ ਪਖੰਡ ਹੈ।

ਮਨੁਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਜੋ ਨਵੀਂ ਜੂਨ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਹ ਜੂਨ ਕਿਸੇ ਕੀੜੇ ਮਕੋੜੇ ਜਾਂ ਜਾਨਵਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਡਰ ਕਾਰਨ ਅਨਜਾਣ ਵਿਅਕਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ ਅਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ: ਜਬ ਕਛੁ ਨ ਸੀਓ ਤਬ ਕਿਆ ਕਰਤਾ ਕਵਨ ਕਰਮ ਕਰਿ ਆਇਆ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੭੪੮) ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕੀੜਾ ਮਕੋੜਾ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਜੀਅ ਜਨੌਰ ਪਸ਼ੂ ਆਦਿ ਜੂਨ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਹਿੜੇ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਸੀ ਜੂਨ ਮਿਲੀ ਸੀ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖਾ ਜੂਨ ਵਿਚ ਵੀ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਹਿੜੇ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਬਣਿਆ? ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਜੂਨ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸੇ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ: ਅਪਨਾ ਖੇਲੁ ਆਪਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਠਾਕੁਰਿ ਰਚਨੁ ਰਚਾਇਆ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੭੪੮) ਭਾਵ: ਇਹ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹਨ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਧਰਮਰਾਜ, ਜਮਦੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ, ਨਰਕ ਸਵਰਗ, ਆਵਾ ਗਉਣ, ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸੱਭ ਕੁਝ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਉੱਤੇ ਢਾਲ ਕੇ ਸਮਝਾਏ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਇਸੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਕਈ ਜੂਨਾਂ ਭੋਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਤਾਂ ਅਟੱਲ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਸ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਆਤਮਿਕ ਮੌਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀ ਮੌਤ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਾਲੀ ਆਤਮਿਕ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਦੀ ਤਮੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਹੈਵਾਨਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਹੈਵਾਨਾ ਵਾਲੀ ਜੂਨ ਭੁਗਤ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸੇ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਜੂਨ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: ਕਰਤੂਤਿ ਪਸ਼ੂ ਕੀ ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੨੬੭) ਭਾਵ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ, ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਰਨੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਰਗੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲੀ ਜੂਨ ਹੀ ਭੁਗਤ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸੇ ਚੌਥੀ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਉਦਾਹਰਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ: ਬਾਹਰਿ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਇਸਨਾਨ॥ ਅੰਤਰਿ ਬਿਆਪੈ ਲੇਭੁ ਸੁਆਨੁ॥ ਭਾਵ ਇਹ ਕੀ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਕੋਈ ਬੜਾ ਧਰਮੀ ਮਨੁੱਖ ਦਿਸਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੇਕਰ ਅੰਦਰ ਮਨ ਲਾਲਚੀ ਕੁਤੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੁਤੇ ਦੀ ਜੂਨ ਹੀ ਭੁਗਤ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤਾਂ ਪਲ ਪਲ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਪਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਜੂਨ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ: ਗੋਬਿੰਦ ਹਮ ਐਸੇ ਅਪਰਾਧੀ ॥ ਜਿਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਥਾ ਦੀਆ ਤਿਸ ਕੀ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਸਾਧੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ਪਰ ਧਨ ਪਰ ਤਨ ਪਰ ਤੀ ਨਿੰਦਾ ਪਰ ਅਪਬਾਦੁ ਨ ਛੁਟੈ॥ ਆਵਾ ਗਵਨੁ ਹੇਤੁ ਹੈ ਫੁਨਿ ਫੁਨਿ ਇਹੁ ਪਰਸੰਗੁ ਨ ਤੂਟੈ॥੨॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੯੭੧) ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਕੁਦਰਤ (ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ) ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ ਜੂਨੀ ਵਿਚ ਤੰਨ ਮਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਐਸੇ ਮੂਰਖ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਤਾਂ ਸਮਝੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਵਕਾਰਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਉਲਝ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਾਲਚੀ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਹਰ ਪਲ (ਫੁਨਿ ਫੁਨਿ) ਮਰਦੇ ਅਤੇ ਜੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਥੇ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਪਲ ਪਲ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨਸਾਨਿਅਤ ਵਾਲੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਸੁਭਾਓ ਵਾਲੀ ਜੂਨ ਭੇਗੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਦੰਮ ਮਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੂਨ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਦੇ ਉਪਰੰਤ ਕੋਈ ਵੀ ਵੱਖਰੀ ਜੂਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵੀ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: ਕਬੀਰ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲਘੁ ਹੈ ਹੋਇ ਨ ਬਾਰੈ ਬਾਰ ॥ ਜਿਉ ਬਨ ਫਲ ਪਾਕੇ ਭੁਇ ਗਿਰਹਿ ਬਹੁਰਿ ਨ ਲਾਗਹਿ ਡਾਰ ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੧੩੬੬) ਕਿਤਨੀ ਸੌਖੀ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਵਡਮੁੱਲਾ ਜੀਵਨ ਹੈ ਇਹ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਫਲ ਪੱਕ ਕੇ ਜਦੋਂ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਟਾਹਣੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ। ਠੀਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ: ਭਾਗਰੀਨ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਹੀ ਪਾਇਆ ਮਨਮੁਖੁ ਗਰਭ ਜੂਨੀ ਨਿਤਿ ਪਉਦਾ ਜੀਉ ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੯੫) ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਅਨਜਾਣ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਐਸਾ ਅਭਾਗਾ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨਵੀਂ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਜੂਨ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁਬਾਰਾ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: ਬਹੁਰਿ ਹਮ ਕਾਰੇ ਆਵਹਿਗੇ ॥ ਆਵਨ ਜਾਨਾ ਹੁਕਮੁ ਤਿਸੈ ਕਾ ਹੁਕਮੈ ਬੁਝਿ ਸਮਾਵਹਿਗੇ ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੧੧੦੩) ਭਾਵ ਜਮਨਾ ਮਰਨਾ ਭਾਵ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਦਾ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇਕ ਨਿਯਮ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਮਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮਰ ਕੇ ਉਸੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਜਦੋਂ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਜਨਮ ਲਵਾਂਗੇ?

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ: ਕਈ ਜਨਮ ਭਏ ਕੀਟ ਪਤੰਗਾ ॥ ਕਈ ਜਨਮ ਗਜ ਮੀਨ ਕੁਰੰਗਾ ॥ ਕਈ ਜਨਮ ਪੰਖੀ ਸਰਪ ਹੋਇਓ ॥ ਕਈ ਜਨਮ ਹੈਵਰ ਬ੍ਰਿਖੁ ਜੋਇਓ ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੧੭੬) ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇਹ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਫ਼ਰਮਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕੀੜੇ ਮਕੌੜੇ ਬਣੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਅ ਜਨੌਰ ਆਦਿ ਬਣੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਕੇ ਬਿਪਰਵਾਦੀ (ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ) ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਭਰਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਈਵੋਲੂਸ਼ਨ ਥਿਓਰੀ (Evolution Theory) ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹਾਣਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਕੇਵਲ ਆਵਾ ਗਉਣ ਵਾਲੇ ਚੱਕਰ ਦਾ ਭਰਮ ਹੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਗੋਂ ਇਸ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਦਾ ਉਪਾਅ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਮੂਠੇ ਸਦਾ ਆਵਾ ਗਵਣ ॥ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਗੁਪਾਲ ਸਿਮਰਣ ਮਿਟਤ ਜੋਨੀ ਭਵਣ ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੫੦੨) ਭਾਵ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਠੱਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਐਸਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬੀ, ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦਾ ਚਕਰ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦਾ ਭਰਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਅਨਜਾਣ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਦੇ ਉਪਰੰਤ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਖੂਬੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਭਰਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਇਸੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਤਾ ਕੇ ਖੁਲੇ ਕਪਾਟ॥ ਬਹੁਰਿ ਨ ਆਵੈ ਜੋਨੀ ਬਾਟ॥ ਇਹੀ ਤੇਰਾ ਅਉਸਰੁ ਇਹ ਤੇਰੀ ਬਾਟ॥ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਤੂ ਦੇਖੁ ਬਿਚਾਰਿ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ- ੧੧੫੯) ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਗੁਰ ਮਿਲਿ- ਪ੍ਰਾਨੀ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ (ਖੁਲੇ ਕਪਾਟ) ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁਬਾਰਾ ਕੋਈ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜਨਮ ਹੀ ਇਕ ਸੁਭਾਗ ਮੌਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹੀ ਵਾਰੀ ਹੈ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿ ਸੁਝ ਬੁਝ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈ ਕੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰ।

ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਜੁਗਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਦੱਸੀ ਹੈ: ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਗਰਭਿ ਨ ਬਸੈ॥ ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਦੂਖੁ ਜਮੁ ਨਸੈ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-੨੬੨) ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ- ਰੱਬੀ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਜੂਨ ਭੁਗਤਨੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਰੱਬੀ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣ ਅਪਣਾਉਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਅਤੇ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਮਦੂਤਾਂ ਦਾ ਡਰਾਵਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ) ਉਹ ਸਭ ਜਮ-ਦੂਤ ਦੂਰ ਨੱਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਵਾ ਗਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਖਿੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ: ਫੂਟੇ ਆਂਡਾ ਭਰਮ ਕਾ ਮਨਹਿ ਭਇਓ ਪਰਗਾਸੁ॥ ਕਾਟੀ ਬੇਰੀ ਪਗਹ ਤੇ ਗੁਰਿ ਕੀਨੀ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੁ ਆਵਣ ਜਾਣੁ ਰਹਿਓ॥ ਤਪਤ ਕੜਾਹਾ ਬੁਝਿ ਗਇਆ ਗੁਰਿ ਸੀਤਲ ਨਾਮੁ ਦੀਓ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ- ੧੦੦੨) ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਅਸਲ ਅਰੱਥ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਐਸੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਆਵਾ ਗਉਣ ਵਾਲਾ ਭਰਮ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਰਮ, ਬੰਦਣ, ਡਰ-ਭੈ ਆਦਿ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਵਾ ਗਉਣ ਦਾ ਡਰ-ਭੈ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੁਚੱਜਾ ਅਤੇ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਸਭ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਸਖੇਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੈਰਾਂ ਦਿਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਖੇਲ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ 'ਤੇ ਚਲਣਾ ਸਖੇਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਆਵਾ ਗਉਣ ਵਾਲਾ ਭਰਮ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਜਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮਨ ਵਿਚ ਕਲਪਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਠੰਡ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੀਵਨ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

Note to Contributors

The Sikh Bulletin invites articles on matters relating to *Sikhi*. Essays that adopt CRITICAL approaches towards Sikh matters and issues are given priority for publication. Articles devoted towards exploring the messages of Gurbani as contained within the Aad Guru Granth Sahib (AGGS) are particularly welcome.

Manuscripts must be in English or Gurmukhi and must begin with a title page that includes the names, e-mail addresses, and affiliations of all authors. References must be properly cited.

Manuscripts need to be submitted online to editor@sikhbulletin.com or dhillon99@gmail.com and must be in Microsoft Word (.doc). The preferred font for English characters is Calibri font size 11. Gurbani and Gurmukhi characters must be in Unicode (Nirmala UI).

The maximum length for each article in a regular issue is 5,000 words.

Note on Use of Gurbani Verses and Translations by Authors

When quoting Gurbani in their articles, authors are required to provide the Gurmukhi version of the full verse and a romanised version. Mention must be made of the page where it is to be found in the AGGS. In line with the aspirations of *The Sikh Bulletin*, authors must provide translations of Gurbani verses that break from the mould of vedantic, yogic and literal slants prevalent in orthodox translations. Articles relying solely on Gurbani translations as provided by Sant Singh Khalsa MD's English Translation will NOT be published.

Note to Readers

The Sikh Bulletin is published in electronic format and is being sent to readers whose e-mail addresses are in our distribution list. Please feel free to forward this issue to your contacts. Alternatively, you may provide us the e-mail addresses of friends and family who would like to receive The Sikh Bulletin regularly.

The Sikh Bulletin (including past issues) may be accessed at www.sikhbulletin.com. More recent issues can also be accessed at www.sikhivicharforum.org. Archived copies of the Sikh Bulletin can be retrieved here: <https://archive.org/details/sikh-bulletin>.

The views expressed by authors are their own. Please send feedback at editor@sikhbulletin.com

Thank you for your continued support of The Sikh Bulletin. Editor.